

TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

DİL, METİN VE TAHLİL

Editör
AHMET KAYASANDIK



BİDGE Yayınları

TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI: DİL, METİN VE TAHLİL

Editör: AHMET KAYASANDIK

ISBN: 978-625-372-727-7

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2025-06-25

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara



ÖN SÖZ

Türkoloji, yalnız dili incelemekle sınırlanmayan, aksine binlerce yıllık bir medeniyetin izlerini süren çok boyutlu bir disiplindir. Bu alan, dilin tarihî serüveninden çağdaş ifade şekillerine, klasik metinlerden modern anlatı yapılarına kadar uzanan geniş bir yelpazede araştırma konularını barındırır. Her Türkolog, bu zengin mirasın farklı bir köşesini aydınlatarak, büyük bir mozağin parçalarını yerine yerleştirmeye çalışır.

Türkçenin kökleri, Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarından başlayıp coğrafyanın dört bir yanına yayılarak her durağında yeni renkler ve tonlar edinmiştir. Türkçenin macerası sadece fonetik ve morfolojik değişimlerden ibaret değildir. Bu yapı aynı zamanda kültürel belleği, dünya görüşünü ve estetik anlayışı da taşıma misyonunu üstlenmiştir. Türkoloji araştırmaları, bu çok katmanlı yapıyı anlama mecburiyetiyle değişik metodolojik yaklaşımlardan da yararlanır.

Modern Türkoloji, artık karşılaştırmalı dilbilim, metin teorisi, kültürel çalışmalar ve çağdaş eleştiri kuramlarından ya yararlanmaktadır. Bu anlayış, dilin tarihî evrimini izlemeyi ve çağdaş kültürel üretimlerdeki dilin analizi de mümkün kılar. Böylece Türkoloji, dünle bugün arasında dinamik bir köprü kurar.

Burada yer verilen çalışmalar, kendi metodolojik çerçevesi bağlamında özgün katkılarda bulunurken Türk dili ve kültürünün değişik yönlerini keşfetme imkânı da sağlar. Bu nitelikteki çalışmalar hem alan araştırmacıları hem de Türk dili ve kültürüne ilgi duyan okurlar için yararlı bir kaynak olacaktır.

Doç. Dr. AHMET KAYASANDIK

ABDULLAH GÜL ÜNİVERSİTESİ

İÇİNDEKİLER

ALTAY DİLLERİNDE GEÇMİŞ ZAMAN EKLERİ (KARŞILAŞTIRMALI BİR DENEME)	1
<i>ÂDEM BULUT</i>	
KALPLERİN AYDINLANMASI	57
<i>AHMET KAYASANDIK</i>	
Yazarın Ölümü ve Dönüşü Bağlamında Lütfen Beni Öldürme Filmi Üzerine Bir İnceleme	87
<i>BEYHAN ÖZYURT, ŞAHMURAT ARIK</i>	

BÖLÜM 1

ALTAY DİLLERİNDE GEÇMİŞ ZAMAN EKLERİ (KARŞILAŞTIRMALI BİR DENEME)

1. Âdem BULUT¹

Giriş

Altay dil(leri) teorisi, on sekizinci yüzyılın başında Strahlanberg'in Sibirya'da bulduğu metinleri bilim dünyasına tanıtmasıyla ilk olarak Ural-Altay dil teorisi şeklinde meydana gelen dil birliği varsayımı olup daha sonra Ural ve Altay olmak üzere iki kısma ayrılmış ve Altay dil(leri) teorisi kendi içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır (Poppe, 1965, s. 125).

Dar anlamda Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguz dillerini ifade eden teori, geniş anlamda Korece ve daha yeni çalışmalar sonucunda Japoncanın da eklenmesiyle toplamda bu beş dilin ve lehçelerinin oluşturduğu bir dil ailesini/teorisini ifade eder (Poppe, 195, s. 126-131).

Ramstedt, Poppe, Aalto gibi kimi araştırmacılar, bu diller arasındaki ses denkliklerinden hareketle bu dillerin akraba olduğunu savunurken (Ramstedt, 1957, s. 13; Poppe, 1965, s. 1-5; Aalto, 1958, s. 1) Clauson ve Doerfer gibi araştırmacılar da bu diller arasında bir akrabalığın olmayacağını iddia ederek bu diller arasında tespit edilen

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Orcid: 0000-0001-6824-3453

ortak kelime/sözcüklerin çok eski zamanlarda meydana gelen alışverişler olduğunu ileri sürmektedirler (Clauson, 1956, s. 181-187; Doerfer, 2003, s. 157-168).

Altay dil(leri) teorisi hakkında kısaca bilgi verdikten sonra yapılan çalışmanın ne olduğu ve kapsamı hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

“Altay Dillerinde Geçmiş Zaman Ekleri (Karşılaştırmalı Bir Deneme)” isimli çalışma, Altay dillerinin akrabalığı konusundaki tartışmaya dokunmadan bu dillerde yer alan geçmiş zaman çekimlerinin nasıl yapıldığını ve bu çekimlerde kullanılan eklerin neler olduğunu incelemektedir. Çalışmada, Altay dillerindeki geçmiş zaman yapıları arasındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çalışma, iki bölüm şeklinde düzenlenmiştir.

Birinci bölümde bütün Altay dilleri müstakil olarak incelenmiş ve bu diller hakkında tarihî kısa bir bilgi verildikten sonra her bir dil kendi lehçeleri ile birlikte ayrı ayrı incelenmiştir. Bu bölümde fiil çekimlerinde kullanılan şahıs ekleri, olumsuzluk yapım şekli hakkında bilgi verildikten sonra geçmiş zaman şekli, yazılı materyallerden örnekler şeklinde sunulmuştur.

İkinci bölüm ise tüm Altay dillerindeki geçmiş zaman yapılarının karşılaştırıldığı bölümü ihtiva etmektedir. Burada Altay dillerinde kaç farklı geçmiş zaman yapıları olduğu ve bunlar için hangi eklerin kullanıldığı ile bunlar arasında benzerlik/farklılık olup olmadığı üzerinde durulmuştur.

Çalışmada Türk dilleri bir grupta değerlendirilmiş, Çuvaşça ise müstakil olarak verilmiştir. Her ne kadar Çuvaşça, Eski Batı Türkçesinin devamı dâhi olsa bu çalışmada ayrı bir başlık olarak değerlendirilmiş; Moğol, Mançu-Tunguz, Kore ve Japon dilleri de ayrı ayrı ele alınmıştır. Kore ve Japon dillerinin tarihî dönemlerindeki gramer yapılarını anlatan kaynakların yetersizliğinden dolayı bu iki dilin tarihî dönemleri incelenememiş olup çağdaş şekilleri değerlendirilmeye alınmıştır.

Türk Dilinde Geçmiş Zaman Ekleri

Orhun-Uygur Türkçesi Dönemi

Orhon Türkçesi terimi, 8. yüzyılın ilk yarısında Moğolistan'da Türkler tarafından konuşulan dili ifade etmektedir. Doğu Türklerinin yazı dili hâline gelmiş ve metinlerinin elimize ulaştığı bir diyalektir. Orhon Türkçesi, yazı dili olmasının yanında o dönemde bölgede yaşayan halkın konuştuğu dildir (Tekin, 1967, s. 7).

Milattan sonra 745 yılında Basmıl ve Karluklarla birleşen Uygurlar, Köktürk devletine son verirler. Daha sonra Karluklarla ittifak kurup Basmılları ortadan kaldıran Uygurlar, en sonunda Karlukları da yenerek Ötüken'de devlet kurmuşlardır (Erarslan, 2012, s. 32). Eski Uygur Türkçesi ise Eski Türkçe döneminin İslamiyet öncesi ve Orhon Türkçesi'nden sonra gelen dönemdeki konuşma ve yazı dilinin adıdır (Erarslan, 2012, s. 52).

Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıslar:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *men, sen, Ø, biz, siz, Ø* (Tekin, 1967, s. 191).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -η/g, Ø, -mXz, -ηXz, Ø* (Tekin, 1967, s. 191).

Olumsuzluk:

Fiil tabanına –mA ekinin getirilmesiyle yapılır (Gabain, 2007, s. 77).

Görülen Geçmiş Zaman:

Görülen geçmiş zaman, geçmişte yaşanan başlamış ve bitmiş bir olayı ifade etmek için kullanılır. Asıl ek, -d/-t'dir ve iyelik kökenli şahıs ekleri ile çekimlenir (Tekin, 1967, s. 188): *süledim, bertig, tidi, süledimiz, ertigiz, kelti* (Tekin, 1967, s. 189-190).

Bu çekimin olumsuz şekli: *udımadım* (Tekin, 2016, s. 165-167), *bulmadıη* (Erarslan, 2012, s. 340), *birmedi* (Tekin, 2016, s. 165-167), *korkmadımız* (Tekin, 2016, s. 165-167), *bulmadıηız* (Erarslan, 2012, s. 340), *bulmadılar* (Erarslan, 2012, s. 340).

İkinci Tip Geçmiş Zaman:

Fiil-isim eki, -dUk eki aynı zamanda geçmiş zamanı da ifade eder (Tekin, 1967, s. 190). Gabain, eki –yUk olarak gösterir (Gabain, 2007, s. 81). Tekin, ekin –mİş eki ile kurulan belirsiz geçmiş zamanın olumsuzu olduğunu belirtir (Tekin, 1967, s. 190).

tüşeyük men (Gabain, 2007, s. 81).

anta kisre inisi eçisin teg kılınmaduk erinç ogli kañın teg kılınmaduk erinç (Tekin, 1967, s. 190).

Eraslan –yUk ile kurulan şeklin Uygur Türkçesinde yaygın olmadığını belirterek bu çekime dair şu örnekleri verir: *alyuk men, alyuk sen, alyuk, alyuk biz, alyuk siz, alyuklar* (Eraslan, 2012, s. 342).

Bu çekimin olumsuz şeklini ise şu şekilde vermiştir: *turmayuk men, turmayuk sen, turmayuk, turmayuk biz, turmayuk siz, turmayuklar* (Eraslan, 2012, s. 343).

Belirsiz Geçmiş Zaman:

Belirsiz geçmiş zaman –mİş (Uygurca n ağzında –mAş) eki ile gösterilmektedir. Gabain, ekin –mA olumsuzluk ekini almamış olabileceğini ifade eder (Gabain, 2007, s. 81): *ölürmiş m(en)*² (Tekin, 1967, s. 192), *bilmiş siz* (Ölmez, 2017, s. 240), *taşıkmiş* (Tekin, 1967, s. 192), *tapmış biz* (Eraslan, 2012, s. 341), *tapmış siz* (Eraslan, 2012, s. 341), *tapmışlar* (Eraslan, 2012, s. 341).

Eraslan, Uygur Türkçesinde bu çekimin olumsuz şekli için şu örnekleri verir: *kılmamış men, kılmamış sen, kılmamış, kılmamış biz, kılmamış siz, kılmamışlar* (Eraslan, 2012, s. 342).

Karahanlı Türkçesi Dönemi:

Karahanlı Devletinin İslamiyet'i devlet dini olarak kabul etmesinden sonra Köktürk ve Uygur yazı dillerinin kullanıldığı

² Tekin, bu örnekte ekin birinci çoğul şahısta çekimlenmiş olabileceğini ifade eder (Tekin, 2016, s. 172)

sahadan farklı bir coğrafyada, yani Koço Uygurlarının batısında, farklı bir medeniyetin, İslam medeniyetinin tesirinde, Karahanlı Devletinin idaresinde ortaya çıkan ve Eski Türkçeyi takip eden yazı diline “Orta Türkçe Dönemi” denir. Karahanlı Türkçesi bu dönemin 11-13. yüzyıllardaki ilk yazı dili olma özelliğini taşımaktadır (Tabaklar, 2011, 15).

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *men, sen, Ø, miz, siz, -lAr* (Tabaklar, 2011, s. 41).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -ŋ, Ø, -mXz, -, -lAr* (Tabaklar, 2011, s. 41).

Görülen Geçmiş Zaman: *aydım, ayding, bardı, açtımız, bardınız, keçtiler* (Hacıeminoğlu, 2013, s. 184-185).

Ekin olumsuz çekimi ise şu şekildedir: *kesmedim, kelmediŋ, kelmedi, -, -, bulmadılar* (Hacıeminoğlu, 2013, s. 184-186).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *körmişim, beklemiş sen/kılmışın, aymış* (Hacıeminoğlu, 2013, s. 186).

Ekin olumsuz çekimine kaynaklarda yer verilmemiştir.

Harezmi Türkçesi Dönemi:

Aral Gölü’nün güneyinde bulunan topraklara Harezmi bölgesi denilmekteydi ve daha önce burada İran dillerinin doğu koluna ait bir dil konuşulmaktaydı ancak daha sonra 12. yüzyılda bölgenin Türkleşmesi üzerine bu dil de ortadan kalkmıştır (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 107).

11. yüzyılda başlayan Harezmi’nin Türkleşmesi hadisesi, 13. yüzyıla kadar devam etmiş ve Harezmi ile ona bağlı bölgelerde yeni bir yazı dili teşekkül etmiştir. Türkleşen bölgedeki bu dil, Karahanlı Türkçesinden gelişmiş ve yerini Çağatay Türkçesine bırakmıştır (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 110).

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *men, sen, Ø, Ø, siz, -lAr* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 151).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -n, Ø, -K/-mXz, -nXz(lAr), -lAr* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 150).

Görülen Geçmiş Zaman: *aydım, aydın, aytđı-ayttı, urdumız, aydınızlar, aydılar* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 150).

Olumsuz şekli ise: *bolmadım* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 150-151), *körmedüng* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 150-151), *ölmedi* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 150-151), *bolmaduk* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 150-151), *aymadınız* (Hacıeminoğlu, 1997, s. 176), *urmadılar* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 150-151).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *ermiş men, azmış sen, tutmuş, -, salmış siz, kılmışlar* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 151).

Bu yapının olumsuz hâli ise: *sundurmamış sen, kalmamış* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 151).

-p + turur Yapısı: *körüp turur men, öltürüp turur sen, olturup turur, bolup turur miz, kötrüp turur siz, alıp tururlar* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 151).

Olumsuz şekil ise: *namaz kılmayın tururlar* (Sağol Yüksekaya, 2011, s. 151).

Kıpçak Türkçesi Dönemi:

Tarihi kaynaklarda “kıpçak” adına ilk kez Şine Usu Kitabesi’nde geçen “*il-itmiş kıpçak elig yıl olurmuş*” ifadesinde rastlanmaktadır. 8. yüzyıldan beri varlığı bilinen bu Türk topluluğunu ifade etmek için Kıpçak ismi dışında “kuman”, “kun”, “polovets”, “palladi”, “valwen”, “Xarteşk” gibi farklı adlar da verilmiştir. Kimi çalışmalarda ise Kıpçak, Kuman adları bugünkü Kıpçak halklarından biri olan “Kumuk” halkının ismi ile birleştirilmiştir (Öner, 2013, s. XVI). Kıpçaklar, tarih sahnesine 9-11. yüzyıllar arasında İrtiş boylarındaki Kimeklerle birlikte çıkmışlardır. 8-9. yüzyıllarda Orta Asya’dan Urallara geçmiş ve burada üstünlük kurmuşlardır. 13. yüzyıldan önce “mafazat al guz”

olarak adlandırılan topraklar bu yüzyıldan itibaren “deşt-i kıpçak” olarak anılmaya başlanmıştır (Öner, 2013, s. XVII).

Tarihte geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Kıpçaklardan bugün elimizde kalan metinler üç başlık altında toplanabilir:

- 1) Klasik edebiyat eserleri: Kutb’un Hüsrev ü Şirin’i, Seyf-i Sarayı’nin Gülistan Tercümesi, Harezmi’nin Muhabbetnâmesi gibi (Öner, 2013, s. XIX).
- 2) Sözlük ve gramerler: Kitabu Mecnû-ı tercüman-ı türkî ve acemî ve mogolî ve farsî, Kitabu’l-İdrâl li lisani’l-etrak gibi eserler (Öner, 2013, s. XX).
- 3) Diplomatik yazışmalar: Bitikler ve yarlıklar (Öner, 2013, s. XXI).

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *men, sen, Ø, biz, siz, -lAr* (Karamanlıoğlu, 1994, s. 123).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -n, Ø, -K, -biz, -miz, -kler, -nXz(lAr), -lAr* (Karamanlıoğlu, 1994, s. 120).

Görülen Geçmiş Zaman: *aldım, aldın, aldı, aldık, aldınız, aldılar* (Karamanlıoğlu, 1994, s. 120-122).

Olumsuz şekli: *almadım, almadın, kelmedi, kelmedik, almadınız, kelmediler* (Karamanlıoğlu, 1994, s. 137).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *kelmiş men, kelmiş sen, kelmiş, kelmiş biz, kelmiş siz, kelmişler* (Karamanlıoğlu, 1994, s. 123).

Olumsuz şekli ise: *dogmamış* (Karamanlıoğlu, 1994, s. 137).

-p + turur Yapısı: keliptir men, keliptir sen, keliptir, keliptir biz, keliptir siz, keliptirler (Karamanlıoğlu, 1994, s. 124).

Bu çekimin olumsuzuna kaynakta rastlanmamıştır.

Çağatay Türkçesi Dönemi:

Cengiz’in oğlu Çağatay’ın isminden gelen dönemin adı, Cengiz Han’ın ölümünden önce topraklarını oğulları arasında

bölüştürmesiyle Çağatay'ın da Maverâünnehir, Semireç ve Doğu Türkistan'ı almasıyla ortaya çıkan devletin de adı olmuştur (Eckmann, 2017, s. 15).

Türk dilleri ailesinin Orta Asya grubuna mensup olan Çağatay dili, 15. yüzyıl başından 20. yüzyılın başına kadar kullanılan bir edebî dildir. Günümüz Türk şiveleri arasında Özbekçe ile Yeni Uygurca Çağataycaya en yakın olan lehçelerdir. Karahanlılar ve Harezm edebî dillerinin devamı olarak Timurlular idaresi altında gelişen bu Çağatay dili, özellikle Nevayî'nin eserleri ile birlikte klasik şeklini aldı (Eckmann, 2017, s. 15).

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *men, seņ, Ø/-Durur, biz, siz/sizler, -lAr/-DurlAr* (Eckmann, 2017, s. 115).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -η, Ø, -K, -ηXz/ηlAr, -lAr* (Eckmann, 2017, s. 114).

Görülen Geçmiş Zaman: *aldım, alding, aldı, aldık, aldingiz, aldılar* (Eckmann, 2017, s. 117).

Olumsuz çekim şekli: *körmädım, körmäding, körmädi, körmädük, körmädingiz, körmädilär* (Bordroglıgeti, 2001, s. 186).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *körmış män, körmış sän, körmış, körmış biz, körmış siz, körmışler* (Bordroglıgeti, 2001, s. 214).

Bu yapının olumsuz çekimi ise: *körmämiş män, körmämiş sän, körmämiş, körmämiş biz, körmämiş siz, körmämişler* (Bordroglıgeti, 2001, s. 214-215).

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi:

Anadolu'nun Türkleşmesi ile 13.-15. yüzyıllar arasında bu bölgelerde Oğuzca temeline dayalı olarak kurulu gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denmektedir. Altosmaniche teriminin Türkçesi olarak "Eski Osmanlı Türkçesi" terimi kullanılmış ancak Osmanlı Türkçesi döneminden önceki dönemi kapsamadığı için sonrasında "Eski Türkiye Türkçesi" terimi de kullanılmış fakat en

yaygın olan terim yine Eski Anadolu Türkçesi terimi olmuştur (Gülsevin, 2011, s. 1).

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz şivesine dayalı ilk yazı dilidir. 8. yüzyıldaki Orhon anıtlarındaki Oğuzca kelimeler, şivenin o dönemdeki bir yazı diline bazı ağız özelliklerini soktuğunu göstermektedir. Eski Anadolu Türkçesinde Eski Doğu Türkçesindeki özelliklerden kimileri devam etmekteyken kimi zaman da dönemin ilk bakışta fark edilen kendine has özellikleri bulunmaktadır (Gülsevin, 2011, s. 1).

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: -vAn/-vAm/-Am/-In, -sın, Ø, biz, sIz, -lAr (Gülsevin, 2011, s. 80).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: -(dU)m, -η, Ø, -K, -ηUz, -lAr (Gülsevin, 2011, s. 88).

Görülen Geçmiş Zaman: *bildüm, bildün, bildi, bildük, bildünüz, bildiler* (Gülsevin, 2011, s. 88-90).

Olumlu çekimin alındığı kaynakta çekimin olumsuzuna rastlanmamıştır.

Belirsiz Geçmiş Zaman: *komişvan, eylemişsin, bulaşmış, idinmişüz, satmışsız, ağlamışlar* (Gülsevin, 2011, s. 80-90).

Olumlu çekimin alındığı kaynakta çekimin olumsuzuna rastlanmamıştır.

-p + turur Yapısı: kalup dururam, getürüp durursın, yalvarup durur, -, -, doğup dururlar (Gülsevin, 2011, s. 80-90).

Modern Türk Dilleri:

Modern Türk dilleri bölümünde sadece olumlu ve olumsuz geçmiş zaman çekimleri ile bu çekimlerde kullanılan şahıs ekleri verilmiştir. Tarihî lehçelerde olduğu gibi her dilin tarihçesi verilmemiştir.

Türkiye Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: -Xm, -sXn, Ø, -Xz, -sXnXz, -lAr (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 57).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: -m, -n, Ø, -k, -nXz, -lAr (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 57).

Görülen Geçmiş Zaman: *aldım, aldın, aldı, aldık, aldınız, aldılar* (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 58).

Olumsuz şekli de: *almadım, almadın, almadı, almadık, almadınız, almadılar* (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 58).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *almışım, almışın, almış, almışız, almışsınız, almışlar* (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 58).

Olumsuz çekimi: *almamışım, almamışın, almamış, almamışız, almamışsınız, almamışlar* (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 59).

Gagavuz Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: -Im, -In, Ø, -Ik, -(s)InIz, -lAr (Özkan, 2012, s. 122).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: -m, -n, Ø, -k, -nIz, -lAr (Özkan, 2012, s. 122).

Görülen Geçmiş Zaman: *aldım, aldın, aldı, aldık, aldınız, aldılar* (Özkan, 2012, s. 123).

Olumsuz şekli ise: *almadım, almadın, almadı, almadık, almadınız, almadılar* (Özkan, 2012, s. 123).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *almışım, almışın, almış, almışız, almışsınız, almışlar* (Özkan, 2012, s. 123).

Olumsuzuz: *almamışım, almamışın, almamış, almamışız, almamışsınız, almamışlar* (Özkan, 2012, s. 123).

Azerbaycan Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: -*Am*, - *sAn*, *Ø(dIr)*, - *XG*, - *sXnXz*, -*(dIr)lAr* (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 205).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: -*m*, -*n*, *Ø*, -*G*, -*nXz*, -*lAr* (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 205).

Görülen Geçmiş Zaman: *aldım*, *aldın*, *aldı*, *aldığ*, *aldınız*, *aldılar* (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 206).

Bu çekimin olumsuz hâli: *almadım*, *almadın*, *almadı*, *almadığ*, *almadınız*, *almadılar* (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 206).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *almışam*, *almışsan*, *almış(dır)*, *almışığ*, *almışsınız*, *almış(dır)lar* (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 206).

Olumsuz çekim: *almamışam*, *almamışsan*, *almamış*, *almamışığ*, *almamışsınız*, *almamışlar* (Kartallıoğlu & Yıldırım, 2012, s. 206).

Türkmen Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: -*Xn*, - *sXñ*, *Ø*, - *Xs*, - *sXñXz*, - *lAr* (Kara, 2012, s. 264).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: -*m*, -*ñ*, *Ø*, -*k*, -*ñIz*, -*lAr* (Kara, 2012, s. 265).

Görülen Geçmiş Zaman: *uçdum*, *uçduñ*, *uçdı*, *uçduk*, *uçduñuz*, *uçdular* (Kara, 2012, s. 265).

Olumsuz çekimi: *uçmadım*, *uçmadın*, *uçmadı*, *uçmadık*, *uçmadıñız*, *uçmadılar* (Kara, 2012, 265).

Belirsiz Geçmiş Zaman: dokaapdırın, dokaapdırsıñ, dokaapdır, dokaapdırıs, dokaapdırsıñız, dokaapdırlar (Kara, 2012, s. 266).

Olumsuzu: *dokamaandırın, dokamaandırsıñ, dokamaandır, dokamaandırıs, dokamaandırsıñız, dokamaandırlar* (Kara, 2012, s. 266).

Özbek Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *män, sän, -di, miz, siz(lär), -lär* (Öztürk, 2012, s. 322).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -ng, Ø, -k, -ngiz, -lär* (Öztürk, 2012, s. 322).

Görülen Geçmiş Zaman:

a. Birinci Tip: *kütđim, kütđing, kütđi, kütđik, kütđingiz, kütđilär* (Öztürk, 2012, s. 323).

Olumsuzu: *kütmädim, kütmäding, kütmädi, kütmädik, kütmädingiz, kütmädilär* (Öztürk, 2012, s. 323).

b. İkinci Tip:

Bu tipin sadece olumsuz şekli vardır: *tilägänim yoq, tilägäning yoq, tilägäni yoq, tilägänimiz yoq, tilägäningiz yoq, tilägänläri yoq* (Öztürk, 2012, s. 323).

Belirsiz Geçmiş Zaman:

a. Birinci Tip: *kütibmän, kütibsän, kütibdi, kütibmiz, kütibsiz, kütibdi* (Öztürk, 2012, s. 324).

Olumsuz şekli: *kütmäbmän, kütmäbsän, kütmäbdi, kütmäbmiz, kütmäbsiz, kütmäbdi* (Öztürk, 2012, s. 324).

b. İkinci Tip: tilägänmän, tilägänsän, tilägän, tilägänmiz, tilägänsiz, tilägänlär (Öztürk, 2012, s. 324).

Olumsuz çekimi: tilämägänmän, tilämägänsän, tilämägän, tilämägänmiz, tilämägänsiz, tilämägänlär (Öztürk, 2012, s. 324).

Üçüncü Tip: kütmişmän, kütmişsän, kütmiş, kütmişmiz, kütmişsiz, kütmişlär (Öztürk, 2012, s. 325).

Olumsuz çekimi ise: kütmämişmän, kütmämişsän, kütmämiş, kütmämişmiz, kütmämişsiz, kütmämişlär (Öztürk, 2012, s. 325).

Yeni Uygur Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *män, sän, -di, -miz, -silär, -lär/-lar/-ş* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 384).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -η, Ø, -q/-k, -ηlar/-ηiz, -lär/-lar/-ş* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 385).

Görülen Geçmiş Zaman: *bardim, bardin, bardi, barduq, bardinlar, bardilar* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 386).

Olumsuz şekli de: *barmidim, barmidin, barmidi, barmiduq, barmidinlar, barmidilar* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 386).

Belirsiz Geçmiş Zaman:

a. Birinci Tip: *işligänmän, işligänsän, işligän, işligänmiz, işligänsilär, işligän* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 387).

Olumsuz çekimi: *işlimigänmän, işlimigänsän, işlimigän, işlimigänmiz, işlimigänsilär, işlimigän* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 387).

b. İkinci Tip: *kütüptimän, kütüptisän, kütüpti, kütüptimiz, kütüptisilär, kütüptu* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 387).

İkinci tipin olumsuz çekimi: *kütmäptimän, kütmäptisän, kütmäpti, kütmäptimiz, kütmäptisilär, kütmäptu* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 387).

c. Üçüncü Tip: *yazginim bar, yazginiñ bar, yazgini bar, yazginimiz bar, yazginiñlar bar, yazgini bar* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 388).

Üçüncü tip çekimin olumsuz şekli: *yazginim yoq, yazginiñ yoq, yazgini yoq, yazginimiz yoq, yazginiñlar yoq, yazgini yoq* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 388).

Kazak Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: -mIn/BIñ, -sIñ, -sIz, Ø/-DI, -mIz/BIz, -sIñdAr, -sIzdAr, Ø/-DI (Tamir, 2012, s. 460).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: -m, -ñ, -ñIz, Ø, -q/-k, -ñdAr, -ñIzdAr, Ø (Tamir, 2012, s. 460).

Görülen Geçmiş Zaman: oyladım, oyladıñ, oyladıñız, oyladı, oyladık, oyladıñdar, oyladıñızdar, oyladı (Tamir, 2012, s. 461).

Olumsuz çekimi: bastamadım, bastamadıñ, bastamadı, bastamadıq, bastamadıñdar, bastamadı (Buran & Alkaya, 2019, s. 110).

Belirsiz Geçmiş Zaman:

a. Birinci Tip: oylağanmın, oylağansıñ, oylağansız, oylağan, oylağanbız, oylağansıñdar, oylağansızdar, oylağan (Tamir, 2012, s. 461).

Olumsuz şekli: almağanmın, almağansıñ, almağan, almağanbız, almağasıñdar, almağan (Buran & Alkaya, 2019, s. 111).

b. İkinci Tip: oylappın, oylapsıñ, oylapsız, oylaptı, oylappız, oylapsıñdar, oylapsızdar, oylaptı (Tamir, 2012, s. 461).

Olumsuz şekli: urmappın, urmapsıñ, urmaptı, urmappız, urmapsıñdar, urmaptı (Buran & Alkaya, 2019, s. 110).

Kırgız Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-mIn, -sXñ, -sXz, Ø, -mXz/BXz, -sInAr, -sIzdAr, Ø* (Doğan & Hünerli, 2010, s. 315).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -ñ, -ñXz, Ø, -k, -ñAr/ñOr, -ñIzdAr/ ñOzdAr, Ø* (Doğan & Hünerli, 2010, s. 316).

Görülen Geçmiş Zaman:

a. Birinci Tip: *baştadım, baştadıñ, baştadıñız, baştadı, baştadık, baştadıñar, baştadıñızdar, baştaştı* (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 515).

Olumsuz şekli: *açpadım, açpadıñ, açpadı, açpadıq, açpadıñar, açışpadı* (Buran & Alkaya, 2019, s. 183).

b. İkinci Tip: *baştaganmın, baştagansıñ, baştagansız, baştagan, baştaganbız, baştagansıñar, baştagansızdar, baştaşkan* (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 516).

Olumsuz çekimi: *cebedim/cegen cokmun/cegenim cok, cebediñ/cegen emessiñ/cegeniñ cok, cebedi, tökpödük, tökpödüñör, tögüşpödü* (Buran & Alkaya, 2019, s. 183).

Belirsiz Geçmiş Zaman:

a. Birinci Tip: *baştaptırmin, baştaptırsıñ, baştaptırsız, baştaptır, baştaptırbız, baştaptırsıñar, baştaptırsızdar, baştaşıptır* (Kasapoğlu Çengel 2012, s. 517).

Olumsuz şekli: *açpaptırmin, açpaptırsıñ, açpaptır, körböptürbüz, körböptürsüñör, körüşpöptür* (Buran & Alkaya, 2019, s. 182-183).

b. İkinci Tip: *baştaçumun, baştaçusun, baştaçusuz, baştaçu, baştaçubuz, baştaçusınar, baştaçusuzdar, baştaçu* (Kasapoğlu Çengel 2012, s. 517).

Bu şeklin olumsuz çekimi: *alçu emesmin, alçu emessiñ, alçu emes, alçu emespiz, alçu emessiñer, alçu emes* (Buran & Alkaya, 2019, s. 184).

Karakalpak Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-mAn, -sAñ, Ø, -mIz/bIz, -sIzIAr, -Ø* (Uygur, 2012, s. 585).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -ñ, -Ø, -q/-k, -ñIz(IAr), -Ø* (Uygur, 2012, s. 585).

Görülen Geçmiş Zaman: *aldım, aldıñ, aldı, aldıq, aldıñızlar, aldı* (Uygur, 2012, s. 585).

Olumsuz şekil: *almadım, almadıñ, almadı, almadıq, almadıñızlar, almadı* (Uygur, 2012, s. 585).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *alğanman, alğansañ, alğan, alğanbız, alğansızlar, alğan* (Uygur, 2012, s. 586).

Olumsuz çekimi: *almağanman, almağansañ, almağan, almağanbız, almağansızlar, almağan* (Uygur, 2012, s. 586).

Nogay Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-mAn/pAn, -sIñ, -sIz, Ø/-DI, -mIz/pIz, -sIz, -, -(DI)IAr* (Ergönenç Akbaba, 2012, s. 640).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -ñ, - ñIz, -Ø, - k, -ñIz, -, - lAr* (Ergönenç Akbaba, 2012, s. 640).

Görülen Geçmiş Zaman: *karadım, karadıñ, karadıñız, karadı, karadık, karadınız, -, karadılar* (Ergönenç Akbaba, 2012, s. 640).

Olumsuz çekimi: *baslamadım, baslamadıñ, baslamadı, baslamadık, baslamadıñız, başlamadılar* (Buran & Alkaya, 2019, s. 312).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *işkenmen, işkensiñ, işken, işkenmiz, işkensiz, işkenler* (Ergönenç Akbaba, 2012, s. 640).

Bu şeklin olumsuz çekimi: *baragım yok, barganıñ yok, barganı yok, barganımız yok, barganıñız yok, barganları yok* (Buran & Alkaya, 2019, s. 312).

Bu yapının yanında iki farklı olumsuzluk şekli daha mevcuttur: Bunlardan biri, fiil köküne –mA olumsuzluk eki getirilerek yapılır; örneğin *yazbagan*. Bir diğer şekil ise kip ekinden sonra “yok” kelimesinin eklenmesiyle oluşturulur: *alğan yokpan* (Buran & Alkaya, 2019, s. 312).

Üçüncü Tip Geçmiş Zaman: *barıppan, barıpsıñ, barıpsız, barıptı, barıppız, barıpsız, -, barıptılar* (Ergönenç Akbaba, 2012, s. 642).

Bu tipteki geçmiş zamanın olumsuz şekli: *almappan, almapsıñ, almaptı, almappız, almapsız, almaptılar* (Buran & Alkaya, 2019, s. 312).

Tatar Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-mın/men, -sIñ/ señ, Ø, - bIz/bez, -sIz/sez, -Ø/lAr* (Öner, 2012, s. 715).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -ñ, -Ø, - k, -gIz, -Ø/Ar* (Öner, 2012, s. 715).

Görülen Geçmiş Zaman: *başladım, başladıñ, başladı, başladık, başladığız, başladılar* (Öner, 2012, s. 715-716).

Olumsuz şekli: *başlamadım, başlamadıñ, başlamadı, başlamadık, başlamadığız, başlamadılar* (Öner, 2012, s. 715-716).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *açkanman, açkansın, açkan, açkanbiz, açkansız, açkannar* (Öner, 2012, s. 716).

Olumsuz çekim: *açmakanman, açmakansın, açmakan, açmakanbiz, açmakansız, açmakannar* (Öner, 2012, s. 716).

Başkurt Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-m/mXn, -hXñ, Ø, -bXz, -hXgXz, -Ø/Ar-DAr-zAr* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 774).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -ñ, -Ø, - k/q, -gXz, -Ø/Ar-DAr-zAr* (Yazıcı Ersoy, 2012, 774).

Görülen Geçmiş Zaman: *yazzım, yazzıñ, yazzı, yazzık, yazzığız, yazzılar* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 776).

Olumsuz çekimi de: *yazmanım, yazmanın, yazmanı, yazmanıq, yazmanığız, yazmanılar* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 776).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *yürügenmin, yürügenhiñ, yürügen, yürügenbiz, yürügenhigiz, yürügen* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 777).

Olumsuz şekli: *yürümegenmin, yürümegenhiñ, yürümegen, yürümegenbiz, yürümegenhigiz, yürümegen* (Yazıcı Ersoy, 2012, s. 777).

Kırım-Tatar Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-m, -sİñ, Ø, -mİz, -sİz/sİñİz, -lAr* (Yüksel, 2012, s. 851).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -ñ, -Ø, -k, -ñİz, -lAr* (Yüksel, 2012, s. 851).

Görülen Geçmiş Zaman: *taşladım, taşladın, taşladı, taşladıq, taşladınız, taşladılar* (Yüksel, 2012, s. 852).

Olumsuz şekil: *yaşamadım, yaşamadıñ, yaşamadı, yaşamadıq, yaşamadıñız, yaşamadılar* (Buran & Alkaya, 2019, s. 380).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *barğanım, barğansın, barğan, barğanmız, barğansız, barğanlar* (Yüksel, 2012, s. 852).

Olumsuz şekil: *almağanım, almağansın, almağan, almağanmız, almağansız, almağanlar* (Buran & Alkaya, 2019, s. 379).

Bu şeklin yanında bir de –Gan+iyelik eki+ yok ile kurulan olumsuz şekil de mevcuttur; örneğin *alğanım yoq* (Buran & Alkaya, 2019, s. 379).

Karaçay-Malkar Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-mA, -sA, -dI, -bXz, -sXz, -(dU)lA* (Tavkul, 2012, s. 910).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -ñ, -Ø, -k/q, -gXz, -lA* (Tavkul, 2012, s. 910).

Görülen Geçmiş Zaman: *aytdım, aytdın, aytdı, aytdıq, aytdığınız, aytdıla* (Tavkul, 2012, s. 911).

Olumsuz çekimi: *aytmadım, aytmadıñ, aytmadı, aytmadıq, aytmadıgız, aytmadıla* (Tavkul, 2012, s. 911).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *barğanma, barğansa, barğandı, barğanbız, barğansız, barğandıla* (Tavkul, 2012, s. 911).

Olumsuzu: *barmağanma, barmağansa, barmağandı, barmağanbız, barmağansız, barmağandıla* (Tavkul, 2012, s. 911).

Kumuk Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-mAn, -sAn, -Ø(dXr), -bXz, -sXz, -(lAr)* (Pekacar, 2012, s. 985).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -η, -Ø, -k/q, -gXz, -lAr* (Pekacar, 2012, s. 985).

Görülen Geçmiş Zaman: *aldım, aldın, aldı, aldık, aldınız, aldılar* (Pekacar, 2012, s. 988).

Olumsuzu: *almadım, almadın, almadı, almadık, almadınız, almadılar* (Buran & Alkaya, 2019, s. 510).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *alğanman, alğansan, alğandı, alğanbız, alğansız, alğandılar* (Pekacar, 2012, s. 988).

Olumsuz çekimi: *almağanman, almağansan, almağan(dır), almağanbız, almağansız, almağandılar* (Buran & Alkaya, 2019, s. 510).

Altay Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-m, -ñ, -Ø, -bIs/s/As/Os, -gAr/gOr/AAr/OOr/Ar/Or, -lAr/lOr/DAr/DOr/ş* (Güner Dilek, 2012, s. 1043).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-(I)m, -(I)ñ, -, -(I)bIs/-(I)k, -(I)gAr, -lAr/-Dar* (Buran & Alkaya & Özeren, 2014, s. 42)

Görülen Geçmiş Zaman: biçidim, biçidiñ, biçidi, biçidibis, biçidiger, biçidiler (Güner Dilek, 2012, s. 1045).

Olumsuz çekimi: biçibedim, biçibediñ, biçibedi, biçibedibis, biçibediger, biçibediler (Güner Dilek, 2012, s. 1045).

Belirsiz Geçmiş Zaman: alғанım, alғанıñ, alған, alғанbıs, alғанıғар, alған (Güner Dilek, 2012, s. 1045).

Olumsuz şekli ise: albaganım, albaganıñ, albagan, albaganbıs, albaganıғар, albagan (Güner Dilek, 2012, s. 1046).

Hakas Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-m/mXn/BIñ, -zXñ, Ø, -BIs/mIs, -zAr/sAr, -lAr-DAr-nAr* (Arıkoğlu, 2012, s. 1110).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -ñ, -Ø, -bIs, -ñAr, -Ø/lAr* (Arıkoğlu, 2012, s. 1111).

Görülen Geçmiş Zaman: *aldım, aldıñ, aldı, aldıbıs, aldıñar, aldılar* (Arıkoğlu, 2012, s. 1111).

Olumsuz çekimi: *albadım, albadıñ, albadı, albadıbıs, albadıñar, albadılar* (Arıkoğlu, 2012, s. 1112).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *pastaabın, pastaazıñ, pastaan, pastaabıs, pastaazar, pastaan* (Arıkoğlu, 2012, s. 1112).

Hakas Türkçesinde belirsiz geçmiş zamanın olumsuz çekimi: *çörbindirbın, çörbindirzın, çörbindir, çörbindirbıs, çörbindirzer, çörbindir(ler)* (Buran & Alkaya & Özeren, 2014, s. 131).

Üçüncü Tip Geçmiş Zaman: *altırbın, altırzıñ, altır, altırbıs, altırzar, altır* (Arıkoğlu, 2012, s. 1112).

Üçüncü tipin olumsuz şekli: *albindırbın, albindırzıñ, albindır, albindırbıs, albindırzar, albindır* (Arıkoğlu, 2012, s. 1112).

Dördüncü Tip Geçmiş Zaman: *alcıhpın, alcıhsın, alcıh, alcıhpıs, alcıhsar, alcıh* (Arıkoğlu, 2012, s. 1113).

Olumsuz çekimi: *albacıhpın, albacıhsın, albacıh, albacıhpıs, albacıhsar, albacıh* (Arıkoğlu, 2012, s. 1113).

Beşinci Tip Geçmiş Zaman: *alcanmın, alcanzın, alcan, alcanmıs, alcanzar, alcan* (Arıkoğlu, 2012, s. 1114).

Olumsuz çekimi: *albacanmın, albacanzın, albacan, albacanmıs, albacanzar, albacan* (Arıkoğlu, 2012, s. 1114).

Tuva Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: *-men, -sen, Ø, -BIs/mIs, -siler, -lAr-tAr-nAr* (Arıkoğlu, 2012, s. 1185).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: *-m, -n, -Ø, -vXs, -nAr, -Ø/lAr* (Arıkoğlu, 2012, s. 1185).

Görülen Geçmiş Zaman: *aldım, aldın, aldı, aldivıs, aldınar, aldılar* (Arıkoğlu, 2012, s. 1186).

Olumsuz şekli: *albadım, albadın, albadı, albadıvıs, albadınar, albadılar* (Arıkoğlu, 2012, s. 1186).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *alğan men, alğan sen, alğan, alğan bis, alğan siler, alğan* (Arıkoğlu, 2012, s. 1187).

Olumsuz şekli: *kelbeen men, kelbeen sen, kelbeen, kelbeen bis, kelbeen siler, kelbeen(ner)* (Buran & Alkaya & Özeren, 2014, s. 204).

Üçüncü Tip Geçmiş Zaman: *aptırmın, aptır sen, aptır, aptır bıs, aptır siler, aptır* (Arıkoğlu, 2012, s. 1188).

Üçüncü tipin olumsuz şekli: *albayndır men, albayndır sen, albayndır, albayndır bis, albayndır siler, albayndır* (Arıkoğlu, 2012, s. 1188).

Dördüncü Tip Geçmiş Zaman: *alçık men, alçık sen, alçık, alçık bis, alçık siler, alçık* (Arıkoğlu, 2012, s. 1188).

Olumsuz şekli: *albaşık men, albaşık sen, albaşık, albaşık bis, albaşık siler, albaşık* (Arıkoğlu, 2012, s. 1189).

Beşinci Tip Geçmiş Zaman: *albışaan men, albışaan sen, albışaan, albışaan bis, albışaan siler, albışaan* (Arıkoğlu, 2012, s. 1189).

Bu kipin olumsuz şekli kullanılmamaktadır (Arıkoğlu, 2012, 1189).

Yakut Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: -BXn, -GXn (16 şekil) -ñXn, -, -BXt, -GXt (16 şekil) -ñXt, -lAr, -lOr, -DAr, -DOOr, -nAr, -nOr (Kirişcioğlu, 2018, s. 134).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: -Xm, -Xñ, -a, -e, -o, -ö, -bXt, -pXt, -GXt (16 şekil), -lArA, -lOrO, -tArA, -tOrO (Kirişcioğlu, 2018, 134).

Görülen Geçmiş Zaman: *barbıtım, barbıtn, barbıta, barbıppıt, barbıkkıt, barbıttara* (Kirişcioğlu, 2018, s. 135).

Olumsuz şekli: *ılbatagım (almamışım), ılbatagın (almamışsın)* (Kirişcioğlu, 2018, s. 135).

Kesin Geçmiş Zaman: *barbıppın, barbıppın, barbıt, barbıppıt, barbıkkıt, barbıttar* (Kirişcioğlu, 2018, s. 135-136).

Olumsuz çekimi: *aspataxpın, aspataxxın, aspatax, aspataxpıt, aspataxxıt, aspataxtar* (Kirişcioğlu, 2018, s. 135-136).

Yakın Geçmiş Zaman: *bilen turabın, bilen turağın, bilen turar, bilen turabıt, bilen turağıt, bilen turallar* (Kirişcioğlu, 2018, s. 135-136).

Yakın geçmiş zamanın olumsuz çekimi: aspakka turabın, aspakka turağın, aspakka turar, aspakka turabıt, aspakka turağıt, aspakka turallar (Kirişcioğlu 1999, s. 81).

Ara Sıra olan Geçmiş Zaman:

Bu zamanın 3 tipi vardır:

Bu şekil, belirsizlik ve ara sıra yapılmış şekilleri ifade eder: -BIt (sıfaat-fiili)+ -tAAx sahiplik eki+ şahıs eki: barbıttaaxpın (gidiyorum); olumsuzu, aspataxtaapın (açmıyordum).

-An, -On (zarf-fiili)+ turardaax+ şahıs eki ile kurulan yapı: bilen turardaaxpın (bazen bilirdim); olumsuzu, aspakka turardaaxpın (ara sıra açmazdım).

-Bıt+ şahıs ekleri+ var: bierbitim var (vermişim); olumsuzu aspıtım suox (açmamışım) (Kirişcioğlu, 2018, s. 137-138).

Halaç Türkçesi

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: -Am, -Um, -Ayn, -Uyn, -Ø, -Ar, -AK, -(U)K, -mIz, -Ayniz, -Uyniz, iz, -Allar (Gökdağ ve Doğan, 2018, s. 214).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: -m, -yn, -Ø, -K, -yniz, iz, -(lar) (Gökdağ ve Doğan, 2018, s. 214).

Görülen Geçmiş Zaman: öptüm, öptüyn, öptü, öptük, öptüyniz-öptiz, öptüler (Gökdağ ve Doğan, 2018, s. 215).

Olumsuz şekil: *yē'madīn* (Doerfer, 1988, s. 172).

Belirsiz Geçmiş Zaman: *kelmişem, kelmişeyn, kelmiş, kelmişek, kelmişeyniz, kelmişeller* (Gökdağ ve Doğan, 2018, s. 214).

Çuvaş Türkçesi:

Çuvaşların kökenlerine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır; Barthold, Çuvaşların Bulgar ve İslavların birleşmesinden meydana geldiğini belirtirken Kovalevskiy, Çuvaşların kökenini Suvarlara dayandırmıştır. Rásonyi ise Çuvaşların kanlarında Türklerden başka bir kan varsa bu ancak Fin kanı olabilir diyerek Çuvaşların kökeninin Fin kavminde aranabileceğinden bahsetmiştir (Ersoy, 2018, s. 11).

Çuvaş adına ilk kez 16. yüzyılda Rus kroniklerinde rastlanmıştır. Yüce bunun tarihini 1521 olarak verirken Bayram, Fedotov’dan tanıklayarak 1502 olarak göstermiştir. Bunun yanında Bayram, 16. yüzyıldan daha öncesine ait olarak İbn-i Fadlan’daki “suvaz” kaydını göstermektedir. Kelime hakkında görüş ayrılıkları olduğunu belirten Bayram, Kahovskiy’nin kelimeyi “Çuvaş” kelimesi ile ilişkilendirdiğini, Fahrutdinov ve Yusupov’un ise karşı çıktığını ifade eder (Ersoy, 2018, s. 11).

Çuvaş adının anlamı ise “sakin, alçak gönüllü, barışsever”dir. (Ersoy, 2018, s. 11).

Rusya federasyonu içindeki Türk yurtlarından biri olan Çuvaşistan, 18.300 kilometrekarelik alan üzerinde doğusunda Tataristan’ın, batısında Nijnıy Novgorod bölgesinin, kuzeyinde Mari Cumhuriyeti’nin güneyinde ise Ulyanovsk bölgelerinin yer aldığı bir bölgede konumlanmaktadır (Ersoy, 2017, s. 27). 1996 yılı nüfus sayımına göre Çuvaşistan’da 1.360.800 kişi yaşamaktadır. 2002 yılı verilerine göre ise Çuvaşistan’ın nüfusu 1.637.094 olarak tespit edilmişken 2010 yılındaki nüfus sayımında bu sayı, 1.251.619’a düşmüştür (Ersoy, 2017, s. 27).

Çuvaşların dini inanışlarına baktığımızda ise ataları olan Bulgar Türkleri ilk Müslüman Türk devletlerinden olmasına rağmen kendileri Ortodoks Hristiyan inancına mensupturlar. Öte yandan paganist Çuvaşların sayısı da azımsanamayacak derecededir. Bunlarla birlikte bugün az da olsa Müslüman nüfus da bulunmaktadır (Ersoy, 2017, s. 29).

Çuvaş Türkçesi, Eski Batı Türkçesinin bir kolu ve İdil Bulgar Türkçesinin bir devamı olarak kabul edilmiştir (Ersoy, 2017, s. 30; Ersoy, 2018, s. 13). Ercilasun, Bulgarların Türk dili tarihinde önemli bir yeri olduğunu belirterek onlardan kalan malzemenin azlığına rağmen bu malzemenin bazı özellikleri belirlemek ve Bulgar Türkçesi ile Çuvaşçanın ilişkisini tespit etmek için yeterli olduğunu ifade eder (Ercilasun'dan aktaran Ersoy, 2017, s. 30; Ersoy, 2018, s. 13). İdil Bulgarlarının Çuvaşça benzeri bir Türk dili konuştuğunu belirten Zimonyi ise Çuvaşların İdil Bulgarlarının torunları olamayacağını ifade etmiştir (Ersoy, 2018, s. 13). İdil Bulgarları ile Çuvaşlar arasındaki ilişkiye kesin gözüyle bakan Golden, Çuvaşlar arasında İslam geleneğinin bulunmamasını şaşırtıcı olarak görmektedir (Ersoy, 2017, s. 13). Tekin ve Ölmez ise Çuvaşların bugün Ortodoks Hristiyan olma durumlarını onların kentli Bulgarların değil de kırsal kesimde yaşayan Müslüman olmamış pagan İdil Bulgarlarının torunları oldukları şeklinde değerlendirmişlerdir (Ersoy, 2018, s. 13).

Tekin, İdil Bulgar kitabelerinin genel olarak 6 bölümden oluştuğunu ifade eder;

Açılış

Giriş

Künye

Rahmet dileme

Vefat bildirme

Kapanış (akt. Ersoy, 2018, s. 14).

Marcel Erdal da 6 bölümden oluştuğunu ifade ettiği mezar taşlarının bölümlerini aşağıdaki şekilde vermektedir:

Açılış kalıpları: Arapça

Ölünün kimliği ve bu taşın ölenin mezar taşı olduğu: Türkçe

Ölen için Allah'tan rahmet dilenen bölüm: genellikle Arapça, ara sıra Türkçe

Ölüm tarihi: Türkçe, bazen de rahmet dilemeden önce

Nadir olarak ölen için dua talebi: Türkçe

Bitiş kalıpları (akt. Ersoy, 2018, s. 15).

İdil Bulgar kitabelerinden 18. yüzyıla kadarki sürede Çuvaşlara dair herhangi bir kayda rastlanmadığını belirten Hovdhaugen, 18. yüzyıla ait Çuvaş malzemesini şu şekilde değerlendirmiştir:

Strahlenberg 1730'da geçen 28 kelime.

The Lord's Prayer'ın transkripsiyonunda geçen 300 kelime ve Müller 1759'da geçen bazı isimler.

1769'da Leningrad'da yayımlanan Soçineniya Prinadlezaşçiyak Grammatike Çuvaşskogo Yazıka adlı ilk Çuvaş Grameri.

Pallas 1786-1789'da verilen yaklaşık 290 kelimelik Çuvaşça kelime listesi (Ersoy, 2018, s. 14-15).

Durmuş ise incelemiş olduğu 18. yüzyıla ait Çuvaş dil malzemesini şu şekilde tasnif etmiştir:

Sözcük listeleri ve sözlükler,

Övgü sözleri ve çeviri metinler,

Dinî metinler ve çeviriler,

Gramer-ders kitapları (Ersoy, 2018, s. 15).

r/l dili olması hasebiyle Çuvaşça, Türkologlar tarafından ilgi çekici bulunmuş ve Çuvaşçanın bir Türk dili olup olmadığı konusunda tartışmalar süregelmış ve nihayetinde bir Türk dili olduğu konusunda uzlaşıya varılmıştır. Çuvaşçanın Altay dil ailesi

içindeki yeri hakkında ilk defa Schott, Çuvaşçayı Altay dil ailesi çalışmalarıyla bütünleştiren kişi olmuştur. Radloff, Levesque, Castren gibi isimler ise Çuvaşçayı Türkçeleşmiş bir Fin-Ugor dili olarak kabul ederken Ramsdett, Çuvaşçanın Türkçe ile Moğolca arasında bulunan Altay dil ailesinin bağımsız bir üyesi olduğunu savunmuştur. Benzing, Çuvaşçayı Altay dil ailesinin bağımsız bir dalı olarak görmenin yanlış olduğunu vurgularken 1922 yılındaki *Zur Frage nach der stellung des tschuwassischen* isimli çalışmasıyla Ramsdett, Çuvaşçayı ilk kez bir Türk dili ve Moğolca ile akraba saymıştır (Ersoy, 2017, s. 33; Ersoy, 2018, s. 15).

Lehçe tasniflerinde ise Çuvaşçanın yerine baktığımızda Ramsdett, Çuvaşçayı ayrı bir grup olarak ele alırken Nemeth, Çuvaşça ve Yakutçayı ayrı bir grup olarak değerlendirirken diğer Türk lehçelerini ayrı bir grup olarak değerlendirmektedir. Samoyloviç, Çuvaşçayı “r grubu (Bulgar)” başlığı altında incelemiş ve Bulgar Türkçesinin bir devamı olarak değerlendirmiştir. Ligeti, “Türki Diller” başlığında değerlendirmiş, Räsänen ise yedi grupta incelediği Türk şiveleri içinde Çuvaşçayı ayrı bir kol olarak kabul etmiştir. Baskakov da “Türk Dillerinin Garbi Hun Dalı” başlığı altında Bulgar Grubu’nu ele almış ve Çuvaşçayı bu grup içinde göstermiştir. Arat, “r grubu” içinde değerlendirirken Tekin, “r/l” başlığı altında vermiştir.

Röna-Tas da Çuvaşçanın tarihî gelişimini şu şekilde vermiştir:

Ancient Bulgarian (Çok Eski Bulgarca)

Old Bulgarian (Eski Bulgarca)

Middle Bulgarian (Orta Bulgarca)

New Bulgarian (Yeni Bulgarca) (Ersoy, 2018, s. 15-16).

Çuvaşça, bugün Kiril alfabesi ile yazılmakta olup alfabenin oluşmasında İ. Ya. Yakovlev’in önemli katkıları olmuştur.

Yakovlev'in 1871-1872 yıllarında Çuvaşça için alfabe çalışmaları olmuştur. Onun 1871'de hazırladığı ilk alfabede 47 harf vardır. 1872'de yaptığı 27, 1873'te hazırladığında ise 25 harf mevcuttur. Yakovlev'in oluşturmuş olduğu bu alfabaya 1923-1949 yıllarında çeşitli ilaveler ve çıkarmalar yapılmıştır. Sonuçta da bugünkü Çuvaş alfabesi meydana getirilmiştir. Bugünkü Çuvaş alfabesi, 35 harf ve 2 yardımcı işaretten oluşmaktadır. Çuvaşçadaki seslerin 9'u ünlü diğerleri ise ünsüzdür. (Ersoy, 2018, s. 16).

Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

a. Zamir kökenli kişi ekleri: -ïp, -ïp, -p, -ïn, -ïn, -n, -, -pïr, -pïr, -ïr, -ïr, -r, -şşı, -şş (Ersoy, 2018, s. 37).

b. İyelik kökenli kişi ekleri: -m, -n, -, -mïr, -mïr, - r, -ş (Ersoy, 2018, s. 37).

Olumsuzluk Eki:

Olumsuzluk eki genel Türkçede olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de –mA ekidir: kurmari “görmedi” (Ersoy, 2018, s. 37).

Görülen Geçmiş Zaman: epï kaynï, esï kaynï, vïl kaynï, epïr kaynï, esïr kaynï, vïsem kaynï (Ersoy, 2018, s. 38).

Olumsuz şekli: epï kayman, esï kayman, vïl kayman, epïr kayman, esïr kayman, vïsem kayman (Ersoy, 2018, s. 38).

Belirsiz Geçmiş Zaman: şïr ïm, şïr ïn, şïr ï, şïr ïmïr, şïr ïr, şïr iş (Ersoy, 2012, s. 1315; Ersoy, 2018, s. 41).

Belirsiz geçmiş zamanın olumsuz çekimi: şïmer ïm, şïmer ïn, şïmer ï, şïmer ïmïr, şïmer ïr, şïmer iş (Ersoy, 2012, s. 1315; Ersoy, 2018, s. 41).

Moğol Dilleri

Altay dilleri arasında kabul edilen Moğolca, ağırlıklı olarak Moğolistan'da konuşulmaktadır. Bunun dışında Çin ve Rusya'da da

konuşulan bir dil olma özelliği göstermektedir. Standart Moğol yazı dili, Halha diyalektine dayanmakta ve Moğolca konuşanların sayısı 5-8 milyon arasında değişmektedir. Çin’de yaşayan Moğolların bulunduğu bölge İç Moğolsitan olarak adlandırılırken bugünkü Moğolistan Cumhuriyeti’nin bulunduğu topraklara da Dış Moğolistan adı verilmektedir (Ersoy, 2007, s. 394).

Poppe, yazı(lı) Moğolcanın Doğu Moğolların dili olduğunu belirterek sadece metin üzerinde yazılı kayıtları olan ancak asla konuşulmayan bir dil olarak tanımlamaktadır. Hatta bugünkü Moğol diyalektleri ile tarihî yazılı Moğolca arasındaki farkın Avrupa dillerindekinden daha büyük olduğunu vurgulamıştır (Poppe, 1964, s. 1). Moğollar, ilk alfabelerini Uygurlardan almışlardır nitekim Uygular da kendi alfabelerini Soğdlulardan ödünç almışlardır (Poppe, 1964, s. 1). Bunun dışında Moğollar, dörbelçi, Pags-pa gibi farklı yazılarla birlikte Çin karakterlerini de kullanmışlardır (Moğolların Gizli Tarihi Çince karakterlerle yazılmıştır) (Poppe, 1964, s. 1-3).

Poppe, Moğol yazı dilini “Tarihî Moğolca”, “Orta Moğolca” ve “Modern Moğolca” olarak üç kısma ayırmaktadır (Poppe, 1964, s. 1).

Eski Moğolca (?-12. yy)

Orta Moğolca (12-16. yy)

Yeni Moğolca (16.yy-....)

Poppe, Modern/Yeni Moğolcayı Doğu Moğolca (Buryat, Halha, Çakar, Urat, Ordos, Harçin) ve Batı Moğolca (Oyrat diyalektleri ve Kalmukça) diye ikiye ayırır (Poppe, 1964, s. 2).

Moğol Dillerinde Fiil Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

Poppe, Ortak Moğolcada (Common Mongolian) fiil çekimlerinde kullanılmak üzere müstakil tekil ve çoğul şahıs eklerinin bulunmadığını ifade eder. Örneğin “irebe” fiili “geldi”

anlamına gelip tüm şahısları (ben, sen, o, biz, siz, onlar) karşılamaktaydı. Daha sonra, fiili yaparı (faili) göstermek için sözlü biçimlere enklitik olarak şahıs zamirleri eklenmiştir ve nihayetinde Orta Moğolcada yaygın olarak görülen “irebe bi” (ben geldim), “irebe çi” (sen geldin” ve “irebe ba” (biz geldik) gibi biçimler ortaya çıkmıştır (Poppe, 1955, s. 251). Enklitik olarak eklenmiş bu şahıs zamirlerinin de zamanla fiil çekiminde kaynaşarak “jerëbëb” (Bur. Ben geldim.) gibi bir yapıyı meydana getirdiğini ifade eder (Poppe, 1955, s. 251). Öte yandan Ortak Moğolcada fiil çekiminde kullanılan şahıs ekleri için bir ayrım söz konusu değildi. Belirli fiil çekimleri iki farklı şekilde yapılmaktaydı: bunlardan biri failin eril olduğunu gösteren fiil çekimiyken öteki de fail dişil olduğunda kullanılan şahıs ekiydi. Bu yapı Orta Moğolca dönemine kadar sürmüştür. hP’ags-pa yazısıyla yazılmış Moğolların Gizli Tarihi’ndeki “ögbe” (erkek için-verdi) ile “ögbi” (kadın için- verdi) örnekleriyle tanıklanabilir (Poppe, 1955, s. 252).

Yazılı Moğolcanın Geçmiş Zaman Çekimi:

Moğolcada geçmiş zamanın üç çekimi vardır. Bunlardan ilki yakın geçmişteki zamana işaret eder. Bu çekimde kullanılan ek ise –bA veya -bAı’dir. –b ve –r ile biten fiiller /a/ şeklini alırken diftonglar /U/ şeklini alır. Soru edatı uu ile birleşince ek –ba+uu veya –bUU şekline geçer (Poppe, 1961, s. 92).

Örnek:

yabuba veya yabubaj (O-erkek- gitti).

irebe veya irebej (O-erkek- geldi).

ögbe veya ögbej (O-erkek- verdi).

asayba veya asaybaj (O-erkek- sordu.) (Poppe, 1961, s. 92).

Bir diğer geçmiş zaman çekimi ise konuşan kişi tarafından tanık olunan zamanı ifade etmek için kullanılır. Klasik dilde kullanılan ek, -IUγA’dır. Bu ek ile birlikte yardımcı ünlü olarak –U

kullanılmaktadır. Klasik öncesi dönemde ise ek -lUγAḡ veya bazen de -laya/-lege şeklindedir (Poppe, 1961, s. 92). Modern dönemde ise -lA veya -lAḡ eki ve soru şekli de -la-uu/le-üü veya -lUU şeklindedir.

Örnek:

yabuluya (O-erkek- gitti.)

ükülegeḡ (O-erkek- öldü.)

medeliüü (O-erkek- bildi mi?) (Poppe, 1961, s. 93).

Üçüncü geçmiş zaman tipi ise geçmişte olan bir olaydan önce gerçekleşen hareketi ifade etmek için kullanılır. Bu geçmiş zaman tipi genelde ikinci veya üçüncü kişiler için kullanılır. Ek “γ, b, s, d, g, r” ile biten fiillerden sonra -čuquḡ/- çüküḡ şeklinde eklenirken geri kalan fiillerde ise -juquḡ/jüküḡ şeklinde gelir (Poppe, 1961, s. 93).

Örnek:

yabujuquḡ (O-erkek- gittiği anlaşıldı.)

üküjyüküḡ (Umulmadık bir şekilde öldüğü anlaşıldı.)

yarčuquḡ (Dışarı çıktığı anlaşıldı.) (Poppe, 1961, s. 93).

Yakın geçmiş zaman çekiminin örneklerini şu şekilde verebiliriz: *oroba- orobaj, irebe- irebeḡ, odba- odbaj, ögbe- ögbeḡ* (Poppe, 1961, s. 99).

Tanık olunan geçmiş zaman çekimi ise: *oroluya, irelüge, oduluya, öggülüge* (Poppe, 1961, s. 99).

Üçüncü tip geçmiş zaman çekimine dair örnekler: *orojuquḡ, irejüküḡ, odčuquḡ, ögčüküḡ* (Poppe, 1961, s. 99).

Moğolcadaki geçmiş zaman için kullanılan temel ek -*zi (ünsüz sesin üzerinde çizgi vardır) “<di/dī” ve -*zu’dur (Poppe, 1955, s. 266).

Görülen, şahit olunan bir olayı ifade etmek için -v eki kullanılır. Bu ek, Klasik Moğolcada -bA şeklindedir (Kartallıoğlu, 2010, s. 114).

Bi suuv. “Ben oturdum.”

Bid mendlev. “Biz selamlaştık.”

Üilçlegç biden deer irev. “Garson bizim yanımıza geldi.”
(Kartallıoğlu, 2010, s. 114).

Bu şeklin olumsuzu -aagüi, -sangüi ekleri veya es, ül kelimeleri ile yapılır.

Bi işine duu es surav. “Ben yeni şarkı öğrenmedim.”

Ene ügiğ ter ül oilgov. “Bu kelimeyi o anlamadı.”
(Kartallıoğlu, 2010, s. 115).

Klasik Moğolcada duyulan geçmiş zamanı ifade etmek için -cUhUI/-çUhUI/-cAI/-çAI ekleri kullanılır. Bu çekim, genelde üçüncü şahıslar için kullanılırken birinci şahıslarda çekimi bulunmamaktadır. Hikâyeler bu ekle anlatılır ve aniden oluşan olaylar da ifade edilir (Kartallıoğlu, 2010, 1s. 14).

Zultai aimguudad Germanaas tuslamc ircee. “Kardan etkilenen oymaklara Almanya’dan yardım gelmiş.”

Çi hudal helcee. “Sen yalan söylemişsin.”

Minii tsagt zogscee. “Benim saatim durmuş.” (Kartallıoğlu, 2010, s. 114).

Moğolcadaki bir diğer ek, henüz şahit olunan olayları anlatmak için kullanılan ve dil uyumuna giren zamandır. Bu çekimde kullanılan ek, -lUgA/-lA’dır.

Bi sayahan sonin nom unşlaa. “Ben biraz önce ilginç bir kitap okudum.”

Bid amraltın ödriig saihan öngörüüllee. “Biz hafta sonunu çok güzel geçirdik.”

Boroo zogsçihloo. “Yağmur yeni kesildi.”

Ekin olumsuzu -aagüi/sangüi ekleri veya es, ül kelimeleri yapılır.

Tüüni sanalıg es avlaa. “Onun düşüncesini kabul etmedi.”
(Kartallıoğlu, 2010, s. 115).

Moğolcada en çok kullanılan geçmiş zaman eki ise -sAn/-sOn’dur. Ekin Klasik Moğolcada -gsAn şeklindedir.

Ter orson. “O geldi.”

Bi öglüü hool idsen. “Ben sabahleyin kahvaltı yaptım.”

Çi hot yavşan uu? “Sen şehre gittin mi?”

Olumsuzu ise -sangüi ve -aagüi eki ile yapılır.

Ter garsangüi. “O çıkmadı.”

Bi tüüniig harsangüi. “Ben onu görmedim.” (Kartallıoğlu, 2010, s. 116).

Moğolcadan geçmiş zaman çekimine dair örnekler:

bi oylgoson “anladım”

çi oylgoson “anladın”

ter oylgoson “anladı”

bid (nar) oylgoson “anladık”

ta (nar) oylgoson “anladınız”

ted (nar) oylgoson “anladılar” (Ersoy, 2018, s. 164).

Olumsuz çekimi:

bi oylogosongüy “anlamadım”

çi oylogosongüy “anlamadın”

ter oylogosongüy “anlamadı”

bid (nar) oylogosongüy “anlamadık”

ta (nar) oylogosongüy “anlamadınız”

ted (nar) oylogosongüy “anlamadılar” (Ersoy, 2018, s. 168).

bi ideegüy “yemedim”

çi ideegüy “yemedin”

ter ideegüy “yemedi”

bid (nar) ideegüy “yemedik”

ta (nar) ideegüy “yemediniz”

ted (nar) ideegüy “yemediler” (Ersoy, 2018, s. 170).

Halha Moğolcasında Geçmiş Zaman Çekimi:

Birinci Tip Geçmiş Zaman Çekimi: Halha Moğolcasında kullanılan geçmiş zaman eki, -dži, -džä'dır. Konuşan kişinin tanık olduğu zaman çekimini ifade eder. Genellikle üçüncü kişiyi ifade etmekle birlikte daha az olarak da ikinci kişileri de ifade eder.

Örnek:

öglō boldži (Sabahtan beri oldu.)

alta möngö gedži xeledžä (Altın ve gümüş olduğunu söyledi.)

iren gedžü (geleceğini söyledi mi?) (Poppe, 1951, s. 86).

İkinci Tip Geçmiş Zaman (Uzak Geçmiş Zaman) Çekimi:

Yaygın olarak kullanılmayan bu zaman çekimi –wA/-wO ekleriyle yapılır. Daha çok hikâye ve masallarda kullanılan bir çekimdir. Tüm kişilerle çekimlenebilir, soru eki –U ile birleşince –wU şeklini alır (Poppe, 1951, s. 86). Bu ek, -tšig yapısıyla çok sık kullanılır. (Poppe, 1951, s. 81).

Örnek: *nege öwgön baiwa* (O, yaşlı bir adamdı.)

iši saiŋ jawawū (İyi yolculuk ettin mi?)

jāwatšig bi jawana (Peki/Öyleyse/neyse ben gidiyorum.)
(Poppe, 1951, s. 81).

Üçüncü Tip Geçmiş Zaman (Yakın Geçmiş Zaman)

Çekimi: Konuşma anından önce gerçekleşen bir eylemi belirtmek için kullanılır. Konuşmacı sadece bu eylemi hatırlatır. Bu çekimde kullanılan ek ise -IAA/-IOO’dur (Todaeva, 1951, s. 107).

bosloo “kalktı”

orloo “girdi”

mölhölöö “taradı” (Todaeva, 1951, s. 107).

Dördüncü Tip Geçmiş Zaman Çekimi: Uzun süre önce olmuş ancak dinleyicinin daha önce bilmediği bir eylemi ifade eder. Todaeva, Bobrovnikov’dan bu zaman çekimi için şunları aktarır:

Üç tür “rastgelelik”i ayırt eder: 1) Konuşmacının kendisi için rastgelelik: Bir olayı bilmeden, aniden öğrenmesi. 2) Hikâyenin karakterleri için bir kaza: Bu durumda konuşmacı, sanki kendisini oyuncuların yerine koyar ve bu beklenmedik durum kendisine vuruyormuş gibi ifade eder. 3) Dinleyici ve okuyucunun kasıtsız kalması. (Todaeva, 1951, s. 108).

Bu zaman çekiminde kullanılan ek ise -çee/-tsee’dır (Todaeva, 1951, s. 108).

ulmatsee “tanışmış?”

üztsee “görmüştü?” (Todaeva, 1951, s. 108-109).

Buryat Moğolcasında Geçmiş Zaman Çekimi:

Fiil çekiminde kullanılan kişi ekleri: -bab, -baş, -ba, -babdi, -bat, -bad (Poppe, 1960, s. 58).

jababab “Ben gittim.”

jababaş “Sen gittin.”

jabab “O gitti.”

jabababdi “Biz gittik.”

jababat “Siz gittiniz.”

jababad “Onlar gittiler.” (Poppe, 1960, s. 58).

Olumsuzu ise “-gyi” eki ile yapılır :

jababagyib “Ben gitmedim.”

jabababgyiş “Sen gitmedin.”

jababagyi “O gitmedi.” (Poppe, 1960, s. 58).

Dagur Moğolcasının Geçmiş Zaman Çekimi:

Dagur Moğolcasındaki **-bAi>bei* eki, diğer Moğol lehçelerindeki kullanımın aksine geçmiş zamanı değil şimdiki ve gelecek zamanı ifade etmek için kullanılır. Dagur Moğolcasında geçmiş zamanı ifade etmek için kullanılan iki ek vardır. Bunlardan ilki **-IUxA>-IAA* ekidir: “yaulaa (O gitti.)”. Ek ünlü uyumuna uymaz ancak ek eylem çekiminde kişi eklerinden önce *-lii* şeklinde kullanılır: *tejeelaaby~ tejeeliiby* (I borught someone up “Ben birini büyüttüm.”). Bunun dışında iki farklı ekin birleşmesiyle ortaya çıkan *-seng* eki de geçmiş zamanı ifade etmek için kullanılır: *yauseng* (o gitti), *idseng>idteng* “O yedi.” (Tsumagari, 2003, s. 147).

Mogour Moğolcasının Geçmiş Zaman Çekimi:

Mongour Moğolcasında bütün bitmemişlik paradigmalarının hepsi **-IUxA* ekinden türemiş olmalı. Mongour lehçesinde iki farklı geçmiş zaman eki vardır: **-bA* ve **-jixAi* ekleridir. Örneğin: *riba* (geldi), *rijiang* (geldi/gelmiş) (Slater, 2003, s. 216; Slater, 2003, s. 116).

Kalmuk Moğolcasının Geçmiş Zaman Çekimi:

Kalmuk Moğolcasında geçmiş zamanın üç farklı şekli vardır. Bunlardan ilki anlatı zamanını gösteren çekim olup -w<*bA eki ile çekimlenen zaman iken ikincisi Türkçedeki -mİş’li geçmiş (belirsiz geçmiş) zamanı ifade eden yapıdır. Bu çekimde de -lA<*-lUxA eki kullanılmaktadır. Bir diğer yapısı ise masallarda kullanılan geçmiş zaman yapısıdır ve bu çekim de -j/-c<-CU eki ile ifade edilir (Bläsing, 2003, s. 244).

Sarı (Şira) Uygur Moğolcasının Geçmiş Zaman Çekimi:

Şira Uygur Moğolcasında farklı geçmiş zaman çekimleri bulunmaktadır. Temel/basit geçmiş zaman çekimi -wA/-bA<*-bA ile yapılır:

bi cini töleendi erewe “Ben senin için geldim.”

bu tuuliin jiljighan li ejewe “Yabani tavşanının gencini (muhtemelen yavrusu) görmedim.”

Öte yandan -j eki ile yapılan çekimde konuşmacı eylemden haberdar değildir. Bu yapı Türkçedeki belirsiz geçmiş zaman yapısını karşılamaya yönelik gibi durmaktadır:

bu odoo wedc’wai “Hasta olmuşum.”

Bir diğer yapı ise geçmişte yer alan somut eylemleri ifade etmek için kullanılan yapıdır. Bu zaman çekiminde kullanılan ek ise -jla suu~ dla suu’dur.

bu muni xanisle larlaldijla suuwa “Arkadaşlarımla konuşuyordum.” (Nugteren, 2003, s. 279).

Santa Moğolcasının Geçmiş Zaman Çekimi:

Santa Moğolcasında geçmiş zaman çekimi için kullanılan ek -wo’dur (Chuluu, 1994, s. 4).

tši ši jan udu wo? “Nerede doğdunuz?”

tere ŧi jan ŧidzide endese jawulasan wo “Ne zaman ayrıldı?”
(Chuluu, 1994, s. 9).

Oyrat Moğolcasının Geçmiş Zaman Çekimi:

Bi xolo eece irebei “Uzaktan geldim.”

Edgeküi em öqci edegeelei “İlaç vererek onu iyileştirdim.”
(Birtalan, 2003, s. 222).

Mogol Moğolcasının Geçmiş Zama Çekimi:

idababi “Ben yedim.”

idabaci “Sen yedin.”

-

idazhabi “Ben yedim.”

idazhah “O yedi.”

acarpabdah “Biz getirdik.”

acarpanud “Onlar getirdi.” (Georg, 2003, s. 259).

Mançu-Tunguz Dilleri

Tunguz dilleri içerisinde en fazla yazılı kaynağa sahip olması açısından Mançu dili, Altay dil teorisinin gelişmesi açısından büyük öneme sahiptir. Altay dil teorisinde en sık kabul edilen görüşe göre, Tunguz dilleri Ana Altayca (Proto-Altaic)’dan ilk kopan gruptur (Gorelova, 2002, s. 5).

Mançu-Tunguz dilleri (Batı literatüründe Tunguz-Mançu dilleri “Tungus-Manchu”), üç alt gruba ayrılabilir: Kuzey, Güney ve Mançu-Sibe. Mançu ve Sibe dilleri farklı dil özellikleri dolayısıyla diğer iki gruptan ayrılmaktadır. Kuzey grubu, Even, Evenki, Negidal ve Solon lehçelerinden oluşurken Güney grubu Nanay, Orok, Oroç, Udege ve Ulça lehçelerinden meydana gelmektedir (Gorelova, 2002, s. 6). Gorelova, Mançu-Tunguz dillerinin tasnifi hakkında J.

Ikegami'nin görüşlerini aktarmaktadır. Ikegami, Mançu-Tunguz dillerinin seslik özelliklerine göre dört alt gruba ayrıldığını ifade eder: Birinci grup, Even, Evenki, Negidal ve Solon lehçelerinin oluşturduğu grup. İkinci grup ise Oroç ve Udege dillerini kapsamakta üçüncü grupta Nanay, Orok ve Ulça lehçeleri yer almaktadır. Son grupta ise Mançu ve Sibe lehçeleri bulunmaktadır (akt. Gorelova, 2002, s. 6).

Mançu-Tunguz dilleri, tipolojik olarak bitişkenli diller grubunda yer alırlar. Bu da her ekin eklendiği yere göre farklı anlam ve görevleri olduğu anlamına gelmektedir (Gorelova, 2002, s. 6). Ancak Mançu ve Sibe dilleri bu anlamda farklı özellikleri ihtiva etmektedirler. Özellikle Mançu, morfolojik olarak eklerin gelişimi bakımından en az gelişen dili temsil etmektedir (Gorelova, 2002, s. 7).

Mançu-Tunguz Dillerinde Zamirler: bi (ben), si (sen), i (o), be/muse (biz), su(w)e (siz), ce (onlar) (Gorelova, 2002, s. 215).

Mançu-Tunguz Dillerinde Geçmiş Zaman Çekimleri:

Mançu Dilinde Geçmiş Zaman Çekimi:

Mançu dilinde geçmiş zaman çekimi, farklı eklerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır:

–hA/-ho/-kA/-ko/-ngkA/-ngko şekli: Geçmiş zamanı ifade etmek için kullanılır.

deo bohori elan i bade tehe (Onun küçük erkek kardeşi Bohori, Elan'da yaşadı)

juwe di be jafaha (O, iki imparatoru esir aldı.)

hehe heni tani jobodoho heni tani (Kadın, sadece şaka yapıyordu.) (Gorelova, 2002, s. 289-290).

–hAbi/-hobi/ -ngkAbi/-ngkobi: Geçmiş zamanı ifade etmek için kullanılır.

malta de oforo i sangga juwe yasai sidende banjihabi
(Suaygırının burun delikleri iki gözünün arasına yerleştirildi).

nimanggi i elden de bihe hūlahabi (Kardan yansıdı ışık adam kitap okuyor).

absi sini coko indahūn be mini hūlara sasa amasi forome genehebi (Neden senin tavuğun ve köpeğin onları çağırır çağırmaz “ben çağırdım” geri döndüler.) (Gorelova, 2002, s. 290).

–mbihe Şekli: Geçmişte meydana gelen bir eylemi ifade eder. Ek, -me ve –bihe şekillerinden oluşmuştur.

genembihe (Biri, gitti.).

obombihe (Biri, yıkadı.)

arambihe (Biri, yazıyordu).

malaha boo-de weilembihe (Onlar, şapkları evde yaptılar.)

bi kemuni ere-be niyalma de erembihe (Bu adama hâlâgüvendim/güveniyordum.) (Gorelova, 2002, s. 292).

–mbihebi Şekli: Geçmişte sürekli olarak yapılan eylemleri ifade etmek için kullanılır. Bazı durumlarda –bi koşacı ayrı yazılır.

hūwangheo beye niamala fatambihebi (Eskiden imparatoriçeler, dutları kendi elleriyle ağaçtan toplarlardı.)

bithe be damjan i ujan de lakiya-fi hūla-me yabumbihe bi (Değneğe tutunarak kitap okuyup yürürdü.) (Gorelova, 2002, s. 295).

Evenki Dilinde Geçmiş Zaman Çekimi:

Evenki dilinde geçmiş zamanı ifade etmek için 8 farklı yapı bulunmaktadır:

–rA/-lA/-DA/-A-/-nA Şekli: Ek, dört farklı zamanı ifade etmektedir: geniş zaman, geniş zamanının devamı, alışkan geniş zaman ve geçmiş zaman. Geçmiş zamana ait örnekler:

Nungartyn amin-du-ver belere(Ø) (Babalarına yardım ettiler.)

Saman jaja-l-la-n jajaren, jajaren, gunen (Şaman şarkı söylemeye başladı, şarkı söyledi ve konuştu.)

Bu nadallava solorov (Nehri yedi günde geçtik.) (Nedjalkov, 1997, s. 237-238).

–chA Şekli: Geçmiş zaman sıfat-filinden türeyen ek, müstakil olarak geçmiş zamanı ifade etmeye başlamıştır.

Bi kojchav (Yolumu kaybettim.)

Bi-keim sine gunchev (Ama sana söyledim.) (Nedjalkov, 1997, s. 239).

Öte yandan –chA şekli konuşmacı tarafından şahit olunmayan olayları anlatmak için de kullanılır:

Eni emechen (Anne gelmiş.) (Nedjalkov, 1997, s. 239).

–ngki Şekli: Geçmişte tekrar eden olayları ifade etmek için kullanılır:

Bajan mindur eruve tetylve bu:(d’e)ngkin (Zengin adam bana sürekli eski/kötü kıyafetler verirdi.)

Nungan tar deptylve ajavungkin (O “dişil” daima bu tür yiyecekleri severdi.) (Nedjalkov, 1997, s. 240-241).

–d’AchA Şekli: Görünüş eki –d’a ve geçmiş zaman eki –cha ekinin birleşmesiyle oluşan ek, geçmiş zaman ekini ifade eder.

Nungan tynive/tyrganitykin mo:lad’echan (Dün ateş için odun kesti.)

Nungan o:kinda ileduk ngeled'echen (O "eril" daima insanlardan korkardı.) (Nedjalkov, 1997, s. 241).

– cha bisi/-cha biche Şekilleri: -bi ve –si ya da –che eklerinin birleşmesiyle oluşan ek, geçmiş zamanı ya da geçmişte başlayıp hâlâ devam eden olayları ifade etmek için kullanılır:

Bejumimni emeche bisin (Av başladı-hâlâdevam ediyor-.)

Ollomimni tynive emeche bichen (Balıkçı dün geldi.) (Nedjalkov, 1997, s. 241).

–vki biche Şekli: Geçmiş zamanda yapılan alışkanlıkları ifade etmek için kullanılır:

Sulaki mo:javi mo:lavki bichen (Tilki-kurnaz adam- sürekli kendine odun ateşi getirirdi.) (Nedjalkov, 1997, s. 242).

Nanay Dilinin Geçmiş Zaman Çekimi:

a. Fiil çekiminde kullanılan kişi ekleri: -bi, -ci, Ø, -po, -so, -l (Dongo & Gyudong, 2011, s. 41).

–xa- Şekli:

mi njanga jadaxambi (Yorgun gibiyim.)

mi njoandoani ei daŋsawa buxembi (Ona bu kitabı verdim.)

si cisenje ŷkolaci pulsixesi (Dün okula gittin mi?)

morin njajaxa:wa sjaxani (At, otladı mı?) (Dongo & Gyudong, 2011, s. 51).

–ci- Şekli:

mi cado ılan modan bicimbi (Orada üç kez bulundum. Üç kez oraya gittim)

si xali eusi jicisi (Buraya ne zaman geldiniz?)

ama mindu otawa gacini (Babam bana bir çift ayakkabı aldı.)

bwe jo:gdo bicipu (Evdeydik) (Dongo & Gyudong, 2011, s. 52).

–ki- Şekli:

mi asi minci bicixewe nirugueni uŋkimbi (Karımın mektup yazmasına izin verdim.)

i:n mi njoambani ule:n sjawaŋkimbi (Evet, onu epey besledim.)

njoani amini enu:ji bukini (Babası hastalıktan öldü.) (Dongo & Gyudong, 2011, s. 53).

Solon Dilinin Geçmiş Zaman Çekimi:

bii malsin bisüü (Hayvancıydım.)

eri jüü arakkun bisee (Bu ev temizdi.)

tari beye esee ninire (O, gitmedi.) (Tsumagari, 2009, s. 12-13).

Orokov Dilinin Geçmiş Zaman Çekimi:

ŋennēvu, ŋennēsu, ŋennēnu, ŋennēpu, ŋennēsu, ŋennēçu (Pemrova, 1967, s. 100).

Lamut Dili:

Lamut Dilinde Geçmiş Zaman Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri: -v/-u, -s, -n, -vun/-un/-t, -sAn, -tAn (Tsintsius, 1947, s. 191).

Geçmiş zaman çekimi: -ri (birinci tip), -ri, -Dı/-si (ikinci tip), -i, -i (üçüncü tip), -si/-çi, -dı, -si (dördüncü tip) (Tsintsius, 1947, s. 193).

Lamutta geçmiş zaman çekimi bütün şahıslarda farklı şekilde çekimlenir. Eylemin geçmişte yapıldığını göstermek için kullanılır (Tsintsius, 1947, s. 192). Örneğin:

bu maruv (Ben öldürdüm.)

menkei hoturin. Hagdı etej erukalbu, çoralbuda elgerin. Nongan hadivni huten Ignat ororbu ilberin. Elardalduk nevtenlekle gorkan bisin. (Pavel yerine gitti, karavanın yeri için döşeme yapıyordu, onun yaşlı büyükbabası yurta taşıyordu. Büyük oğlu Ignat geyikleri güdüyordu. Oldukça uzak bir mesafeydi.) (Tsintsius, 1947, s. 192).

Kore Dili:

Kore(liler):

Korelilerin Japonlar gibi binlerce yıl Çin'in hâkimiyeti altında kalması sonucu Çinlilerin yazı şeklini (writing mode) benimsemiş olmaları normaldir. Kendi dillerini, Çince karakterlerle yazmışlardır ve bu karakterler doğal olarak iki farklı telaffuz kuralına sahiptir; Çince karakterlere verilen isim ve Korecedeki benzer anlama sahip sözcük. Korece, soyut fikirleri ifade edecek sözcüklerden yoksun olduğu için Çince bu tür fikirleri ifade etmek için sözcük ödünçlemesi yapmaktadır. Çince, Korece üzerinde çeşitli şekillerde etkiye sahip olup Koreceyi yeniden şekillendirmiştir ve bugün biri, Korece sözlüğe baktığı zaman yüzde doksanlık kısmının Çince olduğunu görecektir. Öte yandan ne kadar ödünçleme yapmış olsa dâhi Korecenin yapısına bakıldığında Çince farklı bir dil olduğu anlaşılmaktadır (Ramstedt, 1939, s. 1).

Koreliler daha sonra Budist edebiyatla ve Tibetçe ile tanışmıştır. Büyük bir ihtimalle Tibet yazım şekli Kral Sëchong tarafından Kore geleneklerine uygun olarak düzenlenmiştir. Bu alfabe, “Eunmun” olarak adlandırılmıştır Koreceyi iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Korece, Japonca gibi hece yapısına dayanan bir dil değil, aksine her konsonantın ve ünlünün özel işaretinin olduğu bir dildir. Bu işaretler, gruplar hâlinde yazılıp her grup, bir heceyi temsil eder ve bu heceler aşağı doğru sıralar hâlinde düzenlenir ve bu sıralar da Çince de olduğu gibi sağdan sola doğru dizilirler. Kore alfabesi

amaca uygun bir şekilde oluşturulmuş ve yazımı da okuması da kolaydır. Ancak tuhaf olan Kore alfabesinin sadece çocuklar ve bayanlar için uygun olduğu düşüncesidir erkeklerin Çince karakterleri kullanması ise uygarlık/çağdaşlık olarak algılanmıştır (Ramstedt, 1939, s. 1-2).

Kore Dilinde Geçmiş Zaman Çekimi:

Ramstedt, Korecedeki -DA geçmiş zaman ekinin Tunguzcadaki -Dê (-dre, -re), Türkçedeki -Dy ve Moğolcadaki -çi/-ži eki ile aynı olduğunu vurgulamıştır (Ramstedt, 1939, s. 73). Ramstedt'in söyleminden geçmiş zaman eki için ortak bir *-t eki olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

hītara (Demiş.)

çatara (Yapmışım.)

hītani (Edince)

naitəni (çıkartırken)

satəni (Satın almış.)

putəra (Üflemiş.) (Choi, 2019, s. 296).

kadan mannassu (Yolda onu gördüm.)

kadara (Gitti.)

ittera (idi- İngilizcedeki to be fiilinin geçmiş zamandaki çekimi olan “was”a karşılık) (Ramstedt, 1939, s. 73).

Jung Song, Korecede -ess ekinin temelde geçmiş zamanı ifade ettiğini ancak kimi zaman geçmişte başlamış ve hâlâdevam eden ana eylem sürecinin içinde bulunulan zamanı ifade ettiğini belirtir (Jung Song, 2005, s. 118). Geçmiş zamanı ifade eden örnekler ise:

Kihoka chalul phalassta (Keeho arabayı sattı.) (Jung Song, 2005, s. 119).

Yenghika phalan chimalul ipessessta (Yonghee mavi etek giydi/giymiş.)

Yenghika emenilul manhi talmassessta (Yonghee annesine benziyordu.) (Jung Song, 2005, s. 119).

Kihoka wassta (Keeho geldi.) (Jung Song, 2005, s. 120).

Japon Dili:

Klasik Japonca terimi, karışık bir terim olup birden fazla anlamı ihtiva etmektedir: Yazılı Japonca'yı ifade edebileceği gibi modern Japonca dışında herhangi bir Japonca'yı da ifade eder. Öte yandan Heian Dönemindeki edebî dili de göstermek için kullanılabilir. Klasik Japonca terimi geniş anlamda Heian Dönemindeki dilin gramerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Klasik Japonca ile Modern Japonca arasındaki en önemli fark, sözcüklerin çekimlenmesi, fiillerdeki vurgu düzeni, sıfatlardır (Komai, 1979, s. 1).

Japon Dilinde Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri:

Japoncada fiiller, çekimlendikleri şahıslara göre değişiklik göstermezler örneğin İngilizcede her fiil, şahıslara göre değişirken “I go; she goes” Japoncada böyle bir durum söz konusu değildir. Ayrıca eylemi yapan kişiyi göstermek amacıyla herhangi bir zamire de ihtiyaç duyulmaz. İş yapan kişi, genellikle metin bağlamından anlaşılır (Bunt, 2003, s. 20).

Japon Dilinde Geçmiş Zaman Çekimi:

Japoncada geçmiş zaman eki -ta ekidir. Bu ek, geçmiş zamanı ifade ettiği gibi İngilizcede “present perfect tense” diye adlandırılan geçmişte başlamış ve hâlâ etkisi süren bir eylemi göstermek için kullanılır. Ek, kimi fiillerden sonra -ta şeklinde gelirken kimilerinden sonra -tta şeklinde eklenir (Akiyama & Akiyama, 1991, s. 98).

taberu> tabeta (Yedi.)

oshieru> oshieta (Öğretti.)

miru> mita (Gördü.)

ageru> ageta (Verdi.)

omou> omotta (Öğretti.)

motsu> motta (Tuttu.)

nuru> nutta (Boyadı.)

nomu> nonda (İçti.)

shinu> shinda (Öldü.)

kiku> kiita (Sordu.)

oyogu> oyoida (Yüzdü.)

hanasu> hanashita (Konuştu.)(Akiyama & Akiyama, 1991, s. 99).

Olumsuz şekli:

iku> itta/ikanakatta (Gitti/gitmedi.)

yomu> yonda/yomanakatta (Okudu/okumadı.)

kau(w)> katta/kawanakatta (Aldı/almadı.)

isogu> isoida/isoganakatta (Acele etti/acele etmedi.)
(Akiyama & Akiyama, 1991, s. 99).

Sonuç

Yapılan çalışma göstermiştir ki Altay dillerinde geçmiş zaman çekimlerinin sayısı, bir (Japonca ve Korece) ile beş arasında değişmektedir.

Altay dillerinde ortak olduğu varsayılan görülen geçmiş zaman eki -D'dir. Ramstedt, bu konuda Korece Gramer'de Korecedeki -DA ekinin Tunguzcada -Dê (-dre, -re), Türkçede -Dy ve

Moğolcadaki -çi/-ži eklerine karşılık geldiğini düşünmektedir. Buna Japoncadaki -(t)ta ekini de ekleyebiliriz.

Şahıs ekleri bakımından Altay dillerindeki en ilgi çekici grubu Moğolca oluşturmaktadır. Tarihî Moğolcadaki dişil eril ayrımı Moğolcayı diğer Altay dillerinden ayrı bir gruba sokmaktadır. Bilindiği gibi Altay dillerinde gramatikal cinsiyet olmaması ve tarihî Moğolcanın da bu gramatikal cinsiyet kategorisine sahip olması akıllara Altay dillerinde geçmiş dönemde bir gramatikal cinsiyetin olması ihtimalini getirmektedir. Bu durumda Altay dillerinin de bu anlamda yeniden incelenmesi gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan Türkçe-Moğolca ve Mançu-Tunguz dilleri özelinde ise Türkçe geçmiş zaman çekimlerinde şahıs eklerinin ekleşmesi olayını tamamlamışken Moğolca ve Mançu-Tunguz dillerinde fiiller cümle başına şahıs zamirlerini almaktadır. Japoncada ise her şahıs için ayrı bir ek ya da zamir kullanılmayıp fiili yapan kişi metin bağlamından anlaşılmaktadır. Bu durumu örneklendirmek gerekirse:

Tablo1: Türkçe-Moğolca-Mançu-Tunguzca-Japonca Şahıs Zamirleri

Türkçe	Moğolca	Mançu-Tunguz	Japonca
süledim	<i>bi cini töleendi</i>	<i>bii malsin</i>	<i>taberu></i>
bertig	<i>erewe</i>	<i>bisüü</i>	<i>tabeta</i>
tidi	<i>bu tuuliin</i>	<i>eri jüü</i>	<i>oshieru></i>
süledimiz	<i>jiljighan li</i>	<i>arakkun bisee</i>	<i>oshieta</i>
ertigiz	<i>ejewe</i>	<i>tari beye esee</i>	<i>miru> mita</i>
kelti		<i>ninire</i>	

Bu anlamda Moğolcanın Moğol lehçesinde şahıs eklerinin bir kalıplaşmasından söz edilebileceği kanaatindeyiz:

idababi “Ben yedim.”

idabaci “Sen yedin.”

-

idazhabi “Ben yedim.”

idazhah “O yedi.”

acarpabdah “Biz getirdik.”

acarpanud “Onlar getirdi.” (Georg, 2003, s. 259).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere şahıs ekleri (-bi/ci) fiilin sonuna gelerek failin kim olduğunu göstermektedir. Bu anlamda Mogol lehçesi diğer Moğol lehçelerinden farklılaşarak daha çok Türk dilleriyle benzer bir yapı sergilemektedir.

Belirsiz geçmiş zaman yapısı ise Altay dillerinde karışık bir durum sergilemektedir. Örneğin -mİş eki sadece tarihî Türk diyalektleri ile modern lehçelerden Oğuz grubu lehçelerde ve Yakutça ile Halaççada mevcutken diğer Türk lehçelerinde -GAn eki bu işlevi görmektedir. Öteki Altay dillerinde ise bu eke hiç rastlanmamaktadır. Diğer Altay dillerinden olan Mançu-Tunguz grubunda yer alan Evenki lehçesinde -chA eki hem belirli geçmiş zaman görevini üstlenmekte hem de belirsiz geçmiş zaman yapısını da karşılamaktadır. Örneğin: “*Eni emechen (Anne gelmiş.)*” (Nedjalkov, 1997, s. 239)” cümlesi metin bağlamında hem belirli geçmiş zamanı ifade edebilir hem de belirsiz geçmiş zamanı da gösterebilir. Bu bağlamda ek, ilginç bir yapı sergilemektedir. Moğolcada ise -cUhUI/-çUhUI/-cAI/-çAI eki belirsiz geçmiş zaman görevinde kullanılmaktadır: *Zultai aimguudad Germanaas tuslamc ircee.*

Korecedeki geçmiş zaman yapısının da cümle başına zamir ya da özel isim alarak çekimlendiği anlaşılmaktadır. Ancak bu konuda tespit edilen örneklerin azlığı kesin bir yorum yapmayı güçleştirmektedir.

Kaynakça

Aalto, P. (1958). Materialien zu den alttürkischen inschriften der Mogolei. gesammelt von G. J. Ramstedt, J.G. Granö und Pentti Aalto. *Suomalais-ugrilainen seura* 60.7, 1-91.

Akiyama, N. & Akiyama, C. (1991). *Japanese grammar*. New York: Barron's.

Argunşah, M. (2010). Kıpçak Türkçesi, *Karahanlıca, Haremzce, Kıpçakça dersler*. İstanbul: Kesit.

Arıkoğlu, E. (2012). Hakas Türkçesi. Ahmet Bican Erçilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 1085-1148) .Ankara: Akçağ.

Birtalan, A. (2003). Oirat. *the Mongolic languages*. Juha Janhunen (ed.). (s. 210-226). London/New York: RoutledgeCurzon.

Bläsing, U. (2003). Kalmuck. *The Mongolic Languages*. Juha Janhunen (ed.). (s. 229-245). London/New York: RoutledgeCurzon.

Bodrogligetti, A. J. E. (2001). *A grammar of Chagatay*, Münih: Lincom Europa.

Bunt, J. (2003). *Japanese grammar & verbs*, New York: Oxford.

Buran, A. & Alkaya, E. (2019). *Çağdaş Türk yazı dilleri 3 Kuzeybatı/Kıpçak grubu*. (2. bs). Ankara: Akçağ Yayınları.

Buran, A. & Alkaya, E. & Özeren, M. (2014). *Çağdaş Türk yazı dilleri 4 Kuzeydoğu grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Chuluu, Ü. (1994). *Introduction, grammar and sample sentences for Dongxiang*, Toronto: University of Toronto.

Clauson, S. G. (1956). The case against the Altaic theory. *CAJ* 2, 181-187.

Doerfer, G. (2003). Akraba olmama kanıtlanabilir mi? Altay dilleri sorunu. (Gökçe, F. Çev.). *Türkbilig*, 5, 157-168.

Doğan, L. & Hünnerli, B. (2010). Kırgız Türkçesi. Levent Doğan (ed.). *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı* (s. 265-373). İstanbul: Kriter.

Dongho, K. & Gyudong, Y. (2011). *A description of Najkhin Nanai*, Seoul: Seoul National University Press.

Eckmann, J. (2017). *Çağatayca el kitabı*, (Çev. G. Karaağaç), Ankara: TDK.

Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*, Ankara: TDK.

Ergönenç Akbaba, D. (2012). Nogay Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 623-678). Ankara: Akçağ.

Ersoy, F. (2007). Moğol yazısının tarihî gelişimi ve Moğolların kullandıkları alfabeler, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 24, 393-404.

Ersoy, F. (2012). Çuvaş Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 1285-1340). Ankara: Akçağ.

Ersoy, F. (2017). *Çuvaş Türkçesi grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Ersoy, F. (2018). *Çağdaş Moğolca El Kitabı*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Ersoy, F. (2018). Çuvaş Türkçesi. Ahmet Buran (ed.). *Türk Dilinin Uzak Lehçeleri*. (s. 9-111). Ankara: Akçağ.

Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK.

Georg, S. (2003). Ordos. *The Mongolic Languages*. Juha Janhunen (ed.). (s. 193-207). London/New York: RoutledgeCurzon.

Gorelova, L. M. (2002). *Manchu grammar*, Leiden; Boston; Köln: Brill.

Gökdağ, B. A & Doğan, T. (2018). Halaç Türkçesi. Ahmet Buran (ed.). *Türk Dilinin Uzak Lehçeleri*. (s. 191-270). Ankara: Akçağ.

Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*, Ankara: TDK.

Güner Dilek, F. (2012). Altay Türkçesi, Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 1009-1084). Ankara: Akçağ.

Hacıeminoğlu, N. (1997). *Harezm Türkçesi ve grameri*, Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (2013). *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK.

Jae Jung Sung, (2005). *The Korean language, structure, use and context*, London/New York: RoutledgeCurzon.

Kara, M. (2012). Türkmen Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 231-290). Ankara: Akçağ.

Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kartallıoğlu, Y. (2010). *Çağdaş Moğolcanın grameri*, Ankara: Türk Kül. Arş. Enstitüsü.

Kartallıoğlu, Y. & Yıldırım, H. (2012). Azerbaycan Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 171-230). Ankara: Akçağ.

Kartallıoğlu, Y. & Yıldırım, H. (2012). Türkiye Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 31-80). Ankara: Akçağ.

Kasapoğlu Çengel, H. (2012). Kırgız Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 481-542). Ankara: Akçağ.

Kirişcioğlu, F. (2012). Saha Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 1229-1284). Ankara: Akçağ.

Kirişcioğlu, M. F. (1994). *Saha(Yakut) Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kirişcioğlu, M. F. (2018). Saha/Yakut Türkçesi. Ahmet Buran (ed.). *Türk Dilinin Uzak Lehçeleri*. (s. 111-190). Ankara: Akçağ.

Komai, A. (1979). *A Grammar of classical Japanese*, Sandown: Culver Pub.

Nedjalkov, I. (1997). *Evenki*, London/New York: RoutledgeCurzon.

Nugteren, H. (2003). Shira Yughur. *The Mongolic Languages*. Juha Janhunen (ed.). (s. 265-283). London/New York: RoutledgeCurzon.

Ölmez, M. (2017). *Köktürkçe ve eski Uyğurca dersleri*. İstanbul: Kesit yayınları.

Öner, M. (2012). Tatar Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 679-748). Ankara: Akçağ.

Öner, M. (2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: TDK.

Özkan, N. (2012). Gagavuz Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 81-170). Ankara: Akçağ.

Öztürk, R. (2012). Özbek Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 291-354). Ankara: Akçağ.

Pekacar, Ç. (2012). Kumuk Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 939-1008). Ankara: Akçağ.

Pemrova, T. İ. (1967). *Orokov (Ulda)*, Leningrad: İzdatelstvo Nauka Leningradskoe Otdelenie.

Poppe, N. (1951). *Grammatik Khalkha Mongolischen*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Poppe, N. (1960). *Buriat grammar*, Bloomington, Indiana University.

Poppe, N. (1965). *Introduction to Altaic linguistics*. Wiesbaden: Otto Harrosowitz.

Poppe, N. (1964). *Grammar of written Mongolian*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Ramstedt, G. J. (1992). *Korean grammar*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Skura.

Ramstedt, G. J. (1962). *Einführung in die Altaische sprachwissenschaft I Lautlehre*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Sağol Yüksekaya, G. (2010). *Harezm Türkçesi Karahanlıca, Haremzce, Kıpçakça Dersler*, İstanbul: Kesit.

Slater, K. W. (2003). *A Grammar of Mangghuer*, London/New York: RoutledgeCurzon.

Tabaklar, Ö. (2010). *Karahanlı Türkçesi Karahanlıca, Haremzce, Kıpçakça Dersler*, İstanbul: Kesit.

Tavkul, U. (2012). Karaçay-Malkar Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 883-938). Ankara: Akçağ.

Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK.

Todaeva, B. X. (1951). *Grammatika Sovremennogo Mongolskogo yazıka fonetika i morfologiya*, Moskova: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Tsintsius, V. İ. (1947). *Oçerk grammatiki Evenskogo (Lamutskogo) yazıka fonetika i morfologiya*. Leningrad: Leningradskoe Otdelnie.

Tsumagari, T. (2003). Dagur. *The Mongolic Languages*. Juha Janhunen (ed.). (s. 129-151). London/New York: RoutledgeCurzon.

Tsumagari, T. (2009) *A Sketch of Solon grammar*, Sapporo: Hokkaido University.

Uygur, C. V. (2012). Karakalpak Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 543-622). Ankara: Akçağ.

Yazıcı Ersoy, H. (2012). Başkurt Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 749-810). Ankara: Akçağ.

Yazıcı Ersoy, H. (2012). Yeni Uygur Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 355-428). Ankara: Akçağ.

Yüksel, Z. (2012). Kırım-Tatar Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 811-882). Ankara: Akçağ.

BÖLÜM 2

KALPLERİN AYDINLANMASI

AHMET KAYASANDIK¹

Giriş

Binlerce yıldır tarih sahnesinde varlığını sürdüren büyük Türk milletinin İslamlıktan önce farklı dinleri ve inanç sistemlerini de kabul ettiği malumdur. İnanç sistemleri aynı zamanda millî kültürün asli unsurlarından biridir. Dolayısıyla milletin kültüründe bazı değişiklikler yaratması doğaldır. İslamlığın kabulünden sonra bu din, Türk kültüründe başta edebiyat ve sanat olmak üzere mimariden ticarete varıncaya kadar neredeyse hayatın bütün alanlarında birtakım değişiklikleri ve gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. İslamlığın temel ilmihal bilgilerinin ve imanın gereklerinin halka, halkın diliyle anlatılması öncelikli işlerden biri oldu. Bu ihtiyaçtan hareketle tercüme eserler yanında telif eserler de yazıldı. Bu nitelikteki eserlerin gün ışığına çıkarılması, dil özelliklerinin incelenmesi ve genel okuyucuların da bunlardan yararlanabilmesi için bunların günümüz Türkçesine aktarılması kültürümüz ve dilimiz açısından hem önemli hem de gereklidir.

¹ Doç. Dr., Abdullah Gül Üniversitesi, Ortak Dersler, Orcid: 0000-0001-8633-034X

Kalplerin Aydınlanması (Tenviri'l-Kulûb), İslamiyet'in esaslarını ve inceliklerini Türklere anlatmak amacıyla yazılan / tercüme edilen binlerce eserden biridir. Bu nitelikteki eserler aracılığıyla dininin gereklerini bilen, hayatını buna göre yaşayan imanlı, erdemli, dürüst ve ahlaklı bireyleri bulunan bir toplum meydana getirmek amaçlanmıştır. Bu sebeple ilk İslami eserlerden itibaren bu amaçla yazılan eserlerin çoğu öğreticidir.

Bu çalışmada daha önce dil özelliklerini inceleyip transkripsiyonlu metnini, dizinlerini ve tıpkıbasım örneklerini verdiğimiz (Kayasandık, 2023) eserin metni, alan uzmanları dışında genel okuyucu da kolaylıkla okuyup anlayabilsin diye günümüz Türkçesine aktarıldı.

Tek nüshası bulunan ve (kuvvetle muhtemel) Abdu'r-rahmani'd-Darîr tarafından harekeli nesihle H 1177 (M 1763/1764) tarihinde yazılan eser, Süleymaniye Kütüphanesi Şazeli Tekkesi koleksiyonunda 326870 bibliyografik numarayla kayıtlıdır. Başı, sonu tam ve dokuzar satırlık 74 (194-268 yk.) varak hacmindeki eser dokuzar (200. varakta onar) satır olarak yazılmış olup başka eserlerle/risalelerle aynı cilttedir. Tasnif numarası 297.7 olan eser, 210x125-155x95 mm ölçülerinde olup konusu İslam dini ve İslam ilimleri olarak kaydedilmiştir. Vişne renkli şemseli meşin cildi vardır. Ciltte toplam 16 eser/risale vardır. Yazmada müstensihe dair bir kayıt da bulunmamaktadır.

Yazarı, bahsi geçen eserinde kendisine dair bilgi vermediği gibi bilinen kaynaklarda da adına rastlanmadı. Doğum yılı bilinmeyen yazarın ölüm tarihine dair 1161/1748 yılı katalog kayıtlarında geçmektedir.

"Bağdadi'nin *Hediyyetü'l-ârifin*, *esmâu'l-müellifin* ve *âsârul-musannifin* adlı eserinde *Tenviru'l-kulûb*'ün müellifi olduğu ve İstanbul'da müderrislik yaptığı kaydedilen İskilîbî nisbeli Abdu'r-rahman ed-Darîr adlı bir âlimin de adı geçmektedir. Bu bilgi başka kaynaklarla teyit edilemediği için temkinli bir yaklaşım uygun

olacaktır. *Tenviri'l-Kulûb*'ün ikinci sayfasındaki "*bundan sonra ma'lûm ola ki Abdu'r-rahmani'd-Darîr eyder*" (195a/3) ifadesinden ve 201b/1-204b/1 sayfaları arasındaki manzumenin sonundaki "*Darîri*" mahlasından bu eserin Abdu'r-rahmani'd-Darîr tarafından yazıldığı değerlendirilmektedir" (Kayasandık, 2023: 2).

"*Bundan sonra malum ola ki Abdu'r-rahmâni'd-darîr eydür...*" ifadesine dayanarak İlhan (2018: 233-234) da eserin Abdu'r-rahman ed-Darîr'e ait olduğunu söyler.

Abdu'r-rahmani'd-Darîr'in *Tezkiretü's-Salât Necâtü'l-Musalli, Vasiyyeü'l-Ârifîn, Kitâb-ı tefsîl-i tarîkü'l-mukarribîn, Tercüme-i Şifâ-i Şerîf, Tercüme-i Kaside-i Emâlî ve Hediye'tü's-Şürekâ* adlarında altı eserinin daha olduğu bilgisi katalog kayıtlarına dayanmaktadır.

Süslü serlevhasında adı *Risale-i Tenvir'il- Kulûb* şeklinde yazılan esere besmeleyle başlanır. Eseri yazma sebebi anıldıktan sonra beş yüzden fazla meselenin işlendiği belirtilir.

Kur'an-ı Kerim, hadisler, icma, kelam ve fıkıh kitaplarının temel başvuru kaynakları olduğu bilgisi verilir. Eser, hastayken yazıldığı için de varsa kusurların düzeltilmesini dostlardan rica eder. Eserin beş bölüm olarak düzenlendiğini söyledikten sonra bir anlamda içindekiler mahiyetinde hangi bölümde hangi konulara yer verildiğini sıralar, ilgili bölümlerde bunları anlatır. Arapça bir duayla da eseri bitirir.

Eser 18. yüzyılda yazılan dinî bir metin olduğundan Arapça, Farsça kelimelerle tamlamalara, kalıp sözlere, terimlere ve dualara da rastlanılmaktadır. Eser, halkın alt tabakasındaki erkeklere ve kadınlara hitaben yazılmış olmakla birlikte dilinin çok yalın olduğu söylenemez. Kısmen bazı benzetmelerin ve özlü anlatımların da bulunduğu eklemek gerekir.

Kalpleri Aydınlatma Risalesi

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla.

Gökleri yükselten, yeryüzünü yayan, bizi temiz nimetlerle rızıklandıran, bizi küfür, şirk ve kötülüklerden sakındıran, iman, İslam ve ibadetlerle emreden Allah'a hamdolsun. Efendilerin efendisine, onun temiz ve pak ailesine, ashabına salat ve selam olsun.

Bundan sonra bilinsin ki ABDURRAHMAN ED-DARİR şöyle der: Yüce Allah lütuf ve keremiyle zaman zaman kalbime şöyle ilham ederdi ki, İslam imanına dair birkaç değerli mesele derleyeyim. Allah'ın yardımıyla, bu şerefli risalede imanla ilgili beş yüzden fazla değerli meseleyi sayıp dökmek ve bu risaleye "Tenviri'l-Kulub" (Kalpleri Aydınlatma) adını vermek istedim. Allah'ın lütfuyla, burada anlatılacak meselelerin bazıları şanı yüce Kur'an'dan, bazıları hadis-işeriflerden, bazıları sahabe icmasından, bazıları kelim kitaplarından ve bazıları da fıkıh kitaplarından alınmıştır.

Hatasını fark eden dostlarımdan rica ederim ki, bağışlayarak eklesinler ve kusurlarını düzeltsinler, çünkü bu risale hastalığım zamanında yazılmıştır, ayıplamasınlar. 1177 (M 1763-1764) yılında derlenmesi nasip oldu ve beş bölüm üzerine düzenlendi:

Birinci bölüm: İmanı yenilemeye (tecdid-i iman) dair meseleler

İkinci bölüm: Din, millet ve iman ile İslam'a dair meseleler

Üçüncü bölüm: İman ile amel arasındaki farkın ne olduğu

Dördüncü bölüm: İmana dair öğütler

Beşinci bölüm: İnsan ölüp kabre defnedildiğinde sorulacak meseleler

1. Bölüm

İmanı Yenileme

Şimdi, birinci bölümde anlatılacak meseleler şunlardır: İmanı yenileme (tecdid-i iman) konusunda hakikati bilemeyen kimseler dedikodu edip bazı müminleri şüpheyne düşürürler ki "imanını yenileyen kimse imanından şüphe etmiş olur" diye. Şimdi insaflı konuşan kimselere cevap şudur: "Benden küfür ve şirk ortaya çıktıysa" diyen kimse, küfrün gerçekleşmesinden şüphelenmiş olur, yoksa imanından şüphelenmiş olmaz. Hak ehli âlimler bu konuyu inceleyip açıklayarak imanı yenilemeyi güzel gördüler.

Özellikle Takiyyüddin olan Muhammed el-Birgivi (Allah'ın rahmeti üzerine olsun.) Vasiyetname'sinde yazdığı iman yenilemeyi, hak ehli olan müftüler güzel görüp defalarca fetva verdiler. Çünkü bu meselenin yüce Kur'an'dan ve hadisîşeriften alındığı, ehline gizli değildir. Hatta sünneti diriltten Fazıl-ı Muhammed Akkirmani'den bu mesele sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Benden küfür ve şirk ortaya çıktıysa" demek, şartlı bir ifadenin başlangıcıdır, küfrün varlığını gerektirmez. İmanı yenilemek gereklidir, diye kendi el yazısıyla bu şekilde yazdı (Allah ona geniş rahmetiyle rahmet etsin).

Bu konunun daha fazla ayrıntıya tahammülü yoktur, sadece özet olarak yazılmıştır. Özellikle zamanımızda uygun olan, akşam ve sabah imanı yenileyip şöyle demektir: "Benden küfür, şirk, hata ve günah ortaya çıktıysa tövbe edip döndüm ve İslam dinini kabul ettim. Peygamberimizin (Salat ve selam üzerine olsun) Allah'tan getirdiği şeylerin hepsi haktır ve gerçektir." Çünkü küfür ve şirkin son derece çirkin olduğunu imandan önce öğrenip sakınmak gerekir ki, imana zarar verip bozulmasın.

Bilinmelidir ki akıl ve bîluğ çağına ermiş erkekler ve kadınlar üzerine ilk önce gerekli olan, küfür ve şirki, sonra milletin dinini, sonra iman ve İslam'ı, sonra da farz olan iyi amelleri sırasıyla öğrenmektir. Bu her birey için farzdır. Kim kabul etmezse veya

ihmal edip öğrenmezse, vev ki özet olsun, inanıp tasdik etmeden önce ahirete giderlerse, cehennemde ebedî kalırlar. Şeytanın şerrinden ve nefsimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız ve Allah'tan başarı ve hidayet dileriz.

Küfür, şirk ve günahın kötülüğü ve zararı hakkında İslam'a iman ve iyi amellerin şerefi, yararı ve erdemi hakkında pek çok ayetikerime, hadisîşerif ve güzel fetvalar çoktur. Burada delillerin hepsini toplamak mümkün değildir, çünkü bu sayfalar halktan olan erkekler ve kadınlar için yazılmıştır. Asıl amaç hatırlatmak ve öğüt vermektir.

İman, benzeri bulunmaz öyle büyük bir cevherdir ki, onunla nitelenmeyen kimseler kıyamet günü cennetin kokusunu alamazlar ve onlara sivrisineğin kanadı kadar bile rahmet nasip olmaz. İman, bütün peygamberlerin (Peygamberimize ve onlara Allah'ın salat ve selamı olsun), büyük meleklerin ve büyük âlimlerin şerefli sıfatıdır. Özellikle bütün yaratılmışların ve varlıkların yaratıcısı, mabudu, rızık vereni ve terbiye edicisi olan yüce Allah'ın bir şerefli ismi de "el-Mümin"dir. Bu şeref müminlere yeter ki, Allah müminleri kendi ismine mazhar edip adaş kılmıştır. Nitekim bazı şairler iman ve İslam'ın erdemi hakkında şöyle demişlerdir...

Şiir

Cevahir madeni mümin / Hususan cevher-i iman

Bulunmaz hiç anın misli / Taallüm eyle imanı

[Mümin cevahir (mücevher) madenidir, özellikle iman cevheri. Onun benzeri hiç bulunmaz, imanı öğren.]

Sual idersen imanı / Kulun tasdik-i ikrarı

Bu hâle olmagıl kani / Taallüm eyle imanı

[İmanı sorarsan, kulun tasdik ve ikrarıdır. Bu kadarıyla yetinme, imanı öğren.]

Hudanin gönderdigine / Resulün getürdigine

İnanmaktır her birine / Taallüm eyle imanı

[Allah'ın gönderdiğine, Peygamber'in getirdiğine, her birine inanmaktır. İmanı öğren.]

Bu iman-ı İslam'ın / İkisi birdir ahbabım

Sen eyle tahsin ihvanım / Taallüm eyle imanı

[Bu iman ve İslam'ın ikisi birdir dostum. Sen bunu güzel bul kardeşim, imanı öğren.]

Gelindi çün bu dünyaya / Gidilür ahir ukbaya

Sual olunur elbetde / Taallüm eyle imanı

[Madem bu Dünya'ya gelindi, sonunda ahirete gidilir. Elbette (orada) sorulur, imanı öğren.]

Okuyugör hayatında / Gerek olur mematında

Yazılır hoş beratında / Taallüm eyle imanı

[Hayattakken okuyup öğren, ölümünde gerekli olur. Güzel beratında (amel defterinde) yazılır, imanı öğren.]

Huda senden sual ider / Ki mahşerde hisab ider

Seni cennete dal ider / Taallüm eyle imanı

[Allah senden sorar, mahşerde hesap eder. Seni cennete dâhil eder, imanı öğren.]

Yarın rahmet bulam dirsən / Ki cennete girem dirsən

Sen Allah'ı görem dirsən / Taallüm eyle imanı

[Yarın (ahirette) rahmet bulayım dersen, cennete gireyim dersen, Allah'ı göreyim dersen, imanı öğren.]

Eğer mümin isen tahkik / Sana himmet ide tasdik

Vire Hak kamuya tevfik / Taallüm eyle imanı

[Gerçekten mümin isen, tasdik etmen sana gayret versin. Hak herkese başarı versin, imanı öğren.]

Bu sözün yokdurur lafı / Getür kendüne insafı

Tedarik eyle iy ahi / Taallüm eyle imanı

[Bu sözün boş lafı yoktur, kendine insaf getir. Ey kardeşim, hazırlık yap, imanı öğren.]

Bu lutfun bi-nazirini / Ki meccanen bize virdi

Gönülde çağlayup akar / Taallüm eyle imanı

[Bu lütfun eşsizini bize bedelsiz verdi. Gönülde çağlayıp akar, imanı öğren.]

Hudamızdan niyazımız / Budur kim şükr-i tevfikin

Ki bizlere idüp ihsan / Taallüm eyle imanı

[Allah'ımızdan dileğimiz budur ki, başarı şükrünü bize ihsan etsin, imanı öğren.]

Bu imanın ağacından / Hudamız dürlü yemişler

Yaratmışdur beyan idem / Taallüm eyle imanı

[Bu imanın ağacından Allah'ımız türlü meyveler yaratmıştır, açıklayayım. İmanı öğren.]

Hakk'ın tevfik ırmağı / Akınca pak ider kalbi

Hisaba gelmez iy arif / Taallüm eyle imanı

[Hakk'ın başarı ırmağı akınca kalbi temizler. Ey arif, hesaba gelmez, imanı öğren.]

Cemian hep güzel huylar / Zuhur ider o gönülден

Kılar çün nura müstagra / Taallüm eyle imanı

[Tüm güzel huylar o gönülden ortaya çıkar. Çünkü nura boğar, imanı öğren.]

Anınla bulunur cümle / Cemi-i nimeti cenneta

Mehekk-i şere gelürse / Taallüm eyle imanı

[Onunla cennetin tüm nimetleri bulunur. Şeriatın ölçüsüne vurulursa, imanı öğren.]

Görülmemiş çiçekler hem / Bilinmemiş yemişler var

Niçe köşkler vilayetler / Taallüm eyle imanı

[Görülmemiş çiçekler ve bilinmemiş meyveler var. Nice köşkler ve ülkeler var, imanı öğren.]

Bulunmuşdur bilinmişdir / Niçe madenlerin kani

Gel imdi idegör tahkik / Taallüm eyle imanı

[Nice madenlerin kaynağı bulunmuş ve bilinmiştir. Gel şimdi araştı, imanı öğren.]

Hitabı izzeti ile / İdüp müminlere izzet

Buyurmuş amenu niçe / Taallüm eyle imanı

[İzzetli hitabıyla müminlere değer verip nasıl "iman edin" buyurmuştur. İmanı öğren.]

Bu izzetden bu devletden / Ziyade var mı bir rifat

Sana ismin vire mevla / Taallüm eyle imanı

[Bu kıymetten, bu devletten daha yüce bir ululuk var mı? Mevla sana ismini versin, imanı öğren.]

Medar-ı rüyeti rahman / Cenab-ı aliyat içre

Bu bir imandır iy arif / Taallüm eyle imanı

[Rahman'ı görmenin dayanağı yüce cennetler içindedir. Bu bir imandır ey arif, imanı öğren.]

Kusur-ı aliyat içre / Ebed zevk eyleyim dirsən

Ki kuvvetlendir amali / Taallüm eyle imanı

[Yüce köşkler içinde sonsuza dek zevk etmek istersen, amelleri kuvvetlendir, imanı öğren.]

İtaat emr-i rahmana / Habibinin sünenine

Virür amale ziynetler / Taallüm eyle imanı

[Rahman'ın emrine ve sevgilisinin (Hz. Muhammed'in) sünnetlerine itaat, amellere süsler verir. İmanı öğren.]

Rahim ü hem kerim olur / Halim ü hem selim olur

Mükemmel ola her yüzden / Taallüm eyle imanı

[Merhametli ve cömert olur, yumuşak huylu ve selim olur. Her yönden mükemmel olur, imanı öğren.]

Bilürsün kadrin imanın / Ki her dem artar itkanın

Safalar eyleye canın / Taallüm eyle imanı

[İmanın değerini bilirsün ki, her an sağlamlığın artar. Canın mutluluk bulur, imanı öğren.]

Bu babda gel tefekkür kıl / Ki Kur'an'ı tezekkür kıl

Bu ihsana teşekkür kıl / Taallüm eyle imanı

[Bu konuda gel düşün, Kur'an'ı hatırla. Bu ihsana teşekkür et, imanı öğren.]

Ki zikri fikr-ile daim / Salat-ile olup kaim

Çok artar rifatin şahım / Taallüm eyle imanı

[Zikir ve fikir ile daima, namaz ile ayakta durup şahım, yüceliğin çok artar. İmanı öğren.]

DARİRİ gel buna her dem / Teşekkür eylesen bir dem

Ola tevfiık sana her dem / Taallüm eyle imanı

[Ey Dariri, gel buna her an teşekkür etsen, her zaman başarı seninle olur. İmanı öğren.]

2. Bölüm

Din, İman ve İslam

Şöyle bilinmelidir ki, Allah'ın razı olduğı din ve İslam'ın ve temiz şeriatın hazinedarları, koruyucuları, eminleri, güçlü kanıtları ve müftüleri olan müçtehit âlimler (Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun), eskiden sahabe-i kiram ve tabiin (Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun) zamanlarında çok sayıda idiler. Kutlu Kudüs'ün padişahı Sultan Selahaddin zamanına kadar bu şekilde amel edilirdi. Sonra o padişah, bu merhamet edilmiş ümmet ihtilaftan kurtulsun diye niyet edip mezhep sahibi olan müçtehitlerin sadece dörtte karar kılmasını emretti ve bu konuda öyle bir karar aldı ki, kim bunlardan başka mezhep iddia ederse onun üzerine şiddetli ceza ile sertlik gösteririm, diye söz verdi. Çünkü Kabe-i Şerif'in binası dört köşedir, her biri bir tarafını mihrap edinsinler, diye istediler. "Mirat-ı Akaid" adlı kitabın haşiyesinde böylece incelenmiş.

Sonuç olarak İmam Malik, İmam Şafii, İmam Ahmed bin Hanbel ve bunların şerefli mezhebinde olan Eş'airye mezhebine mensup olanların hepsi (Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun) ittifak edip imanın şartı üçtür, diye fetva vermişlerdir. Bunlardan biri akıldır, biri bülüğa ermehtir, biri de İslam adını işitmektir. Bu şartlardan birisi bulunmayan kimseler üzerine küfür ve şirk haram olmaz, İslam imanını tasdik etmek de farz olmaz demişlerdir. İmam Ebu Hanife mezhebinde olan Maveräünnehir uleması da bu hususta Eş'a'ire mezhebine mensup olanlara tabi olmuşlar. Ama İmam Ebu Hanife ve ona tabi olan Bağdat ve Kufe uleması, kulun Allah'ı bilmesi hususunda yalnız akıl yeterlidir, demişlerdir.

Bu konuda kolay bir şekilde konuyu özetlemek gerekirse: Din, millet ve İslam'a iman nedir, diye sorulursa cevap şudur: Peygamberimiz Muhammed'in (salat ve selam üzerine olsun), Allah'tan getirip haber verdiği şeylerin tümünün adına din ve millet derler, ikisi bir şeydir. Onları bilip, inanıp ikrar etmeye İslam imanı derler, onların da ikisi bir şeydir. Çünkü iman ile İslam'ın örneği, sırt ile karın gibidir, birbirinden ayrılmaz.

İmanın vacip olmasının şartı üçtür: Biri akıldır, biri bülüğa ermektir, biri de din ve İslam'ın hak olduğunu işitmektir. İmanın rüknü de üçtür: Biri marifettir (bilmek), biri kalp ile tasdiktir, biri de dil ile ikrar etmektir.

İtikatta şeyhimiz olan Ebu Mansur Muhammed Maturidi'nin şerefli mezhebi üzerine iman ile İslam ikisi bir şeydir, tıpkı sırt ile karının birbirinden ayrılmadığı gibi. Lakin sünneti diriltten Ebu'l-Hasan el-Eşari mezhebi üzerine iman başka, İslam başkadır. Çünkü onlar salih amellerin imanın kemalinden bir parça olduğuna inanırlar.

İmanı niteleyen deliller çoktur. Bunlardan biri iman edilmesi gerekenlerdir: Biri, yarata Allah vardır, birdir, bir şeye benzemez, eksik sıfatlardan münezzehtir ve sübûti sıfatlarla nitelenmiştir, diye inanmak. Biri, yüce Allah'ın melekleri vardır. Yemezler, içmezler, uyumazlar, erkeklik ve dişilik onlarda yoktur, asla günah işlemezler, diye inanmak. Biri, yüce Allah'ın gökten indirdiği sayfalar, Tevrat, Zebur, İncil ve şanı yüce Kur'an'ın hak olduğuna inanmak. Biri, yüce Allah'ın emrini ve yasağını kullarına tebliğ etmek için gönderdiği peygamberlere inanmak. Biri, kıyamet günü dirilip mahşer yerine geldikten sonra iman ehli olanların cennette ve küfür ehli olanların cehennemde ebedî kalacaklarına inanmak. Biri, hayrın ve şerrin kazanıcısının kul olduğuna ve yaratıcısının yüce Allah olduğuna inanmak.

İmanın alameti çoktur, meşhur olanları beştir: Biri, şehadet kelimesini okumaktır. Biri, beş vakit namazı kılmaktır. Biri, zekat vermektir. Biri, ramazan-ı şerif orucunu tutmaktır. Biri, hac yapmaktır.

İmanın yeri insanın kalbidir. O da beş zarftan oluşur, biri birini kaplayıcı olduğu hâlde anılacak beş yerden birincisi: Yüce Allah'ın hidayet sıfatının eseri o sırra dâhil olunca, kul da cüzi iradesini sarf edip kabul ederse hidayete ermiş olur, buna özel hidayet derler. İkincisi de yukarı gizliliğe geçer, ona dâhil olunca kul da yerlere ve göklere bakıp eserden eser sahibine ulaşır. Sonra yüce Allah vardır, birdir, bir şeye benzemez, diye hükmeder, buna tevhit derler. Üçüncüsü de yukarı gönle geçer, ona dâhil olunca kul da yüce Allah'ın zatını, isimlerini, sıfatlarını, mülkünü, melekler âlemini, O'ndan başkasını ve başkalarına etkisini ve şerrini hoş bilir, buna marifet derler. Dördüncüsü de yukarı kalbe geçer, ona dâhil olunca kul da aklının erdiği kadar iman edilmesi gerekenlerin anlamlarını, özetini özet üzere, ayrıntısını, ayrıntı üzere gerçeğe uygun bilip inanıp ikrar eder, buna iman ve İslam derler. Beşincisi de yukarıda baş tarafa geçer, ona dâhil olunca kulun tüm organlarına dağılıp her birinden ortaya çıkar, buna iman şubeleri derler.

İmanın kısımları dört türdür:

Biri, fitri imandır ki Âdem babamızın (selam üzerine olsun) menisinden bütün neslimiz çıktığı zaman yüce Allah "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye hitap etti. Biz de hepimiz "Evet, Rabbimizsin" diye ikrar ettik. Bu imanın faydası, her insan anadan doğup bülüğa erinceye dek sahibine yeterli olur. Biri, taklidi imandır ki iman edilecek şeyleri delilsiz ve kanıtsız bir kimsenin ağzından işitip inanmakla elde edilir. Biri, bir delile dayanarak iman etmektir ki yerlere ve göklere bakıp eserden eser sahibine ulaşmakla elde edilir. Biri de araştırarak iman etmektir ki itikadı gereken şer'i meseleleri tasdik ettikten sonra asla şüphe kabul etmez.

İmanın sebebi dördtür: Biri, yüce Allah'ın kitaplar indirmesidir. Biri, Allah'ın hükümlerini bildirmek için peygamberler göndermesidir. Biri, insana hayrı ve şerri anlayacak kadar akıl vermesidir. Biri de kulun cüzi iradesini imana sarf etmesidir.

İmanın delilleri dördtür: Biri, yüce Allah'ın şerefli keliması olan yüce Kur'an'dır. Biri, Peygamberimizin (salat ve selam üzerine olsun) latif keliması olan hadisişerifidir. Biri, sahabe-i kiramın (Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun) aynı şekilde fikir birliği etmeleridir. Biri, müçtehitlerin (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) verdikleri kutsal fetvalardır.

İmanın kabul edilmesini şartı ikidir: Bunların biri, ruh gırtlığa gelmeden ve kul hayattan ümidini kesmeden önce olmalıdır. Diğeri, Güneş batıdan doğmadan ve tövbe kapısı kapanmadan önce olmalıdır.

İmanın kulda kalıcı olmasının şartı ikidir: Biri, itikatta, fiillerde ve sözlerde olan küfürlerden sakınmaktır. Diğeri, uluhiyyet (ilahlık) şirkinden, rububiyyet (Rablık) şirkinden ve büyüklük şirkinden sakınmaktır.

İmanın hükmü ikidir: Biri, Dünyada boynu kılıçtan, malı cizyeden ve aile fertlerini esir olmaktan kurtarmaktır. Biri de kıyamet günü ebedî azaptan kurtulup cennete gitmektir.

İmanı olan müminlere ikişer sıfat gereklidir: Bunların biri, ibadettir ki kulun işlediği salih amellerden yüce Allah razı olsun. Biri de kulluktur ki kul yüce Allah'ın kaza ve kaderine razı olup hoşnut olmasıdır.

İmanla nitelenen müminlere yüce Allah'ın ve meleklerin salat etmesi haktır. Peygamberimize (salat ve selam üzerine olsun) salavat-ı şerif getiren müminlere peygamberimiz (asm.), melekler ve Allah salat etse gerektir. İmanı olan müminlere Arş-ı Azim'in etrafında olan melekler bağışlanma ile dua ederler. İmanı olan

müminlerin dualarına melekler "amin" diyeceklerdir. Kemal-i takva ile nitelenen müminlerden keramet çıkması haktır. İmanı olan müminlerin hepsi kardeş gibi olmak zorundadır. İmanı olan günahkar (fasık) müminlere düşmanlık etmek caiz değildir ancak günahkarlığına düşmanlık lazımdır.

İmanı olan müminlerin birbirlerinde hakkı vardır, âlimlerden sormalıdır. İmanı olan müminlere Ehl-i Kitap olan kafirlerin kestiği hayvanın etini yemek caizdir. İmanı olan müminler Ehl-i Kitap olan kafirlerden cizye almaları gereklidir. İmanı olan müminlerin Ehl-i Kitap olan bir yıldan fazla oturan ve cizye verenlerin kadınlarını nikahla almaları caizdir. Savaş hâlinde olan kafirlerin kadınlarına yemin mülküyle sahip olup ve üzerinden geçmek caizdir. İmanı olan müminlerin harbi olan kafirlerle savaşıması yahut barış yapması caizdir.

İmanı olan müminlerin kafirlerle alışveriş yapması caizdir. İmanı olan müminler üzerinde kafir olan komşuların hakkı vardır. Sonradan İslam'a gelen müminler ile kafir olan akrabaları birbirlerine miras aktaramazlar. İslam diyarında olan müminler kafir memleketine varıp orada vefat ederse mirasçılarının malı aktarılmaz. Bir mümin, kendi akrabasını öldürse mirasını alamaz.

Bülüğa eren müminler ve kafirler üzerinde koruyucu melekler vardır. İmanı olan müminlerin vücutları temizdir ve kafirlerin vücutları pistir. Her mümin kalbi üzerinde bir melek ve bir şeytan vardır; melek daima hayra yönlendirir ve şeytan şerre sevk eder. İmanı olan müminlerin merhum olan çocuklarının ruhları cennette İbrahim'in (selam üzerine olsun) terbiyesinde olacaklardır.

İman, salihlerin takvası ile artmaz ve günahkarların günahkarlığı ile eksilmez. Yeryüzü ehli olan insan ve cin, gökyüzü ehli olan melekler, tasdiki gereken meselelere iman getirmede hepsi beraberdır. Şeytan zorla kimsenin imanını almaya kadir değildir, sadece kalbine vesvese verebilir.

İmana dâhil olup mümin olmada iman ve onun esasları yeterlidir, lakin görünüşte mümin olup kalbinde şüphesi olan kimsenin imanı gerçek değildir. Büyük günah işlemekle (hafife alıp yahut helaldir demezse) mümin imandan çıkmaz. Örneğin haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, faizden elde edilen şeyi yemek, yalan söylemek, yalan yere şahitlik etmek gibi. Farzlardan birini terk etmekle (hafife alıp yahut inkar etmezse) mümin imandan çıkmaz. Örneğin beş vakit namazı, Ramazan-ı şerif orucunu, zekatı ve haccı terk etmek gibi.

Müminler için bir Müslüman padişah lazımdır, adil ve salih olması şart değildir. İmanı olan padişahı zulmünden ve günahkârlığından dolayı azletmek caiz değildir. Bir kimseye "mümin misin?" diye sorulsa "Allah'a müminim" demek gerekir. "İmanla ölür müsün?" denilse "inşallah" demeli, zira gaybe hüküm caiz değildir.

İmanla ahirete giden günahkâr mümin, yüce Allah'ın dilediği hükümdedir: Dilerse affeder, dilerse iyilerden birinin şefaatine mazhar eder, dilerse günahı miktarı ya da daha az azap eder. İmanla ahirete giden müminlerin ruhlarında ve bedenlerinde imanın hükmü bakidir, çünkü iman cisim değildir, bölünmeyi kabul etmez.

İmanı olan müminler salih ameller işlemekle yüce Allah'tan sevap almaya hak kazanmazlar. Ancak yüce Allah'ın kerem vaadi gereğince bir salih amel işleyene en az on sevap, bazılarına yetmiş sevap, bazılarına yedi yüz sevap ve bazılarına hesapsız sevaplar verilecektir. İmanı olan müminler üzerine Kadir Gecesi geldiğinde yüce Allah her birine biner aylık sevap verecektir. İmanı olan müminlerin "salih amellerimiz makbuldür" diye hüküm vermesi caiz değildir. İmanı olan günahkâr müminlerin de yüce Allah'ın rahmetinden ümit kesmeleri caiz değildir. İmanı olan günahkâr müminlerin "günahlarımız affedildi" diye hüküm vermesi caiz değildir, meğer şartlara uygun tövbe etmiş olsunlar. Çünkü ehl-i sünnetten olan kimseler, korku ile ümit arasında olmak zorundadır.

Müminlerin ölülerine ve hayatta olanlarına salih ameller bağışlamak doğrudur. Mümin olup günahkâr olan imama uyup arkasında namaz kılmak caizdir. İtikadı küfre çıkmayıp imanı olan bidat ehlinin imamlığı geçerlidir. İmanla vefat eden günahkâr müminlerin cenaze namazını kılmak lazımdır.

İmanda doğruluk üzere olan müminler ruhlarını teslim ederken cennet ile müjdelemek için rahmet melekleri gelecektir. İmanla vefat eden müminlerin ruhu rahmet meleklerine teslim olacaktır ve kafirlerin ruhları azap meleklerine teslim olacaktır. İmanla vefat eden müminlerin ruhu yukarı gidip cennete girer ve kafirlerin ruhları aşağı gidip cehenneme girer.

İmanla vefat eden müminlerin cenazeleri kapıdan çıkıp kabre varıncaya dek "beni makamıma ulaştırın" diye yüksek sesle çağıracaklardır ama imansız ölenlerin cenazeleri "beni nereye götürüyorsunuz" diye haykıracaklardır. İman ile vefat eden müminlerin ruhu güzel kokar ve imansız ölenlerin ruhları çirkin kokar. Şehit olan müminlerin ruhları, cennette yerler, içerler.

İmanla vefat eden müminlerin kabirleri yetmiş arşın kadar yahut göz erimi yer kadar büyük ve ferah olup kabirlerinde nimet ve rahat üzere olarak her birinin kabri cennet bahçeleri olacaktır. Kafirler sıkıntı ve azap üzere olup kabirleri cehennem çukuru olacaktır. İmanla kabre giren günahkar müminlere azap olursa daim olmaz, bir vakitte affedilir ve kafirlerin azabı daim olur.

İmanla vefat eden müminler kabirde Münker ve Nekir'e elbette cevap verirler ve kafirler cevap vermeye güç yetiremezler. Her gece Tebareke suresini (Mülk suresi) okuyan müminler kabir azabından emin olacaklardır. Cuma günü vefat eden müminler kabir azabını görmeyeceklerdir. Ramazan-ı şerif ayı müminler üzerine geldiği vakitte vefat eden iman ehlinin tümünden yüce Allah kabir azabını kaldıracaktır.

İmanla ahirete giden müminlerin kıyamet günü mahşer yerine gelirken suretleri değişmez. Hangi suret üzere olurlarsa yine o şekilde mahşer yerinde toplanırlar, kafir de böyledir. İmanla ahirete giden müminlerin bazıları kabirlerinden kefenle kalkacaklardır. İmanla ahirete giden müminler mahşer yerine ak yüzle varacaklardır. İmanla mahşer yerine gelen müminlerin önlerinde ve sağlarında nur olacaktır ve kafirler karanlıkta olacaklardır. İmanla mahşer yerine varan müminlerin abdest organlarında nur olacaktır.

İmanla mahşere varan müminlerin bazıları binek hayvanlara bineceklerdir. İmanla mahşere varan müminler o günde kafirlere karışmayacaklardır. İmanla mahşere varan müminler, kitabını sağından ve kafirler solundan alacaklardır. İmanla mahşere varan müminler peygamberimizin (salat ve selam üzerine olsun) havuzundan içeceklerdir. İmanla mahşere varan müminlerin tümü peygamberimizin (salat ve selam üzerine olsun) sancağı altına toplanacaklardır.

İmanla mahşere gelen müminler keyifsiz yüce Allah'ı görüp secde edeceklerdir. İmanla mahşere gelen müminlerin bazıları arş gölgesinde oturacaklardır. İmanla mahşere gelen müminler sırat köprüsünü geçerken bazılarına yedi yerde soru sorulacaktır. Sıratı geçen müminlerin bazıları yıldırım gibi, bazıları rüzgâr gibi, bazıları uçan kuş gibi, bazıları koşan at gibi, bazıları yürüyen adam gibi, bazıları sürünerek gideceklerdir ve kafirler geçemeyip cehenneme düşeceklerdir.

İmanla cehenneme giren müminler gayya kuyusuna gitmeyeceklerdir. İmanla cehenneme giren müminlerin bazıları haşlanıp ölü gibi olacaklardır. İmanla cehenneme giren müminlerin azabı eşit olmayacaktır. İmanla cehenneme giren müminlerin kalpleri yanmayacaktır. İmanla cehenneme giren müminler üst kattan aşağı inmeyeceklerdir. İmanla cehenneme giren müminlerin en son çıkanı yedi bin yıl kalacaktır. İmanla cehenneme giren müminlere kafirler gibi azap olmayacaktır.

Sıratı geçen müminler cennete girecekleri yerde yaşları otuz üçer ve boyları altmışar arşın ve enleri yedişer arşın olacaklardır. Kafirler cehenneme girecekleri yerde vücutları o kadar şişman olacaktır ki, ağzındaki dişlerinin her biri Uhud Dağı kadar olacaktır.

Müminler cennete girecekleri yerde melekler onlara selam vereceklerdir. Cennete giren müminler salih amelleri miktarınca köşklere çıkacaklardır. Cennette olan müminler en az ikişer Dünya hatunu ve nice huri kızları alacaklardır. Cennete girdikten sonra yine melekler müminlere türlü hediyeler getirip selam vereceklerdir. Cennette olan müminlerin nimetleri sürekli artacaktır. Cennette müminlere yüce Allah gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiç kimsenin hatırına gelmeyen nimetler verecektir. Cennette olan müminler yüce Allah'ı mekânsız, yönsüz ve suretsiz çok kere göreceklerdir.

İman, salih amellerden parça değildir, iman başka ve amel başkadır. İman, salih amellerin yükümlülüğünün, kabulünün ve kalıcılığının şartıdır. İman, kulun tasdik ve ikrarından hasıl olduğu için yaratılmıştır. İmanı terk eden kafir olur ve salih amelleri terk eden mümin günahkâr olur. İmanın hükmü müminde daima vardır, (küfür ve şirkten biri meydana gelmezse) asla ayrılmaz. İman asıldır, amel ona tabidir. İman kaza olmaz, bazı salih ameller kaza olur. İman için kefaret olmaz, bazı salih amellere kefaret olur.

İmanda tüm müminler eşittir ve bazı salih amellerde farklılık gösterirler. Tüm peygamberler imanda eşittir ve bazı şariat amellerinde farklılık gösterirler. İman ile vasiyet olmaz, amel ile vasiyet olur. İmanın sevabı kıyamet günü hasımlara verilmez ve amelin sevabı verilir. İmanın sevabı kıyamet günü tartılmaz, amel sevabı tartılır. İman ile cennete girilir, yalnız amel ile girilmez. İman bölünmeyi kabul etmez, bazı salih ameller bölünmeyi kabul eder; örneğin Fatiha suresini ve İhlas suresini yarisına kadar okumak, Ramazan orucunu birkaç gün tutmak, zekatın bir kısmını vermek gibi işlediği miktar sevaba nail olur, tümü geçersiz olmaz.

Bütün peygamberler (salavat ve selam üzerlerine olsun) ahirete imanla teşrif ettiler. İsa (selam üzerine olsun) da ahirete imanla teşrif edecektir. Hızır ile İlyas (selam üzerlerine olsun) eğer hayatta ise onlar da ahirete imanla teşrif ederler. Mehdi (Allah ondan razı olsun) de ahirete imanla teşrif edecektir. Bütün melekler ahirete imanla teşrif edeceklerdir. Gerek yüce Allah'ın ve gerek peygamberimizin (salat ve selam üzerine olsun) övdüğü sahabe-i kiram ve diğer kimseler ahirete imanla gittiler.

İmanla nitelenen kimseler Hakk'a mümindir. İslam'ı kabul etmeyen kimseler Hakk'a kafirdir. İmanı olan müminlere kafir, melun, mücrim ve müsrif demek caiz değildir. İmanı olan müminler günah işlemekle onlara "Allah'ın düşmanı" demek caiz değildir. İmanı olan günahkar müminlerden muhatabı incitmeden bir fikri kabul ettiren bir söz ve üslup ortaya çıkmaz. İmanı olan günahkâr müminlerden keramet ortaya çıkmaz, yardım meydana gelir. İmanı olan mümin birkaç yıl sonra kafir olmaya niyet etse hemen o saat kafir olur. İmanı olan mümin keramete nail olmakla onun üzerinden emir ve yasak kalkmaz.

Yecüc ve Mecüc topluluğu kendi inançlarında kalırlarsa ahirete imansız giderler. Yahudi ve Hristiyan toplulukları da kendi inançlarında kalırlarsa ahirete imansız giderler. Ateşperest ve müşrik toplulukları da kendi inançlarında kalırlarsa ahirete imansız giderler. İslam'ı kabul etmeyen cinler ve şeytanlar ahirete imansız giderler. Firavun, Haman, Karun, Ebu Leheb, Ebu Cehil ve Abdullah ibn-i Übey ahirete imansız gittiler. Deccal ve İblis de ahirete imansız gideceklerdir. Kesinlikle İslam dinini kabul etmeyen kimseler ahirete imansız gideceklerdir.

Kesin farzlara inanmak imandır. Örneğin: Kelime-i tevhid ve kelime-i şهادet ile salavat-ı şerifi ömürde bir kere söylemek, abdest almak, gusül etmek, teyemmüm etmek, beş vakit namazı kılmak, zengin olan kimselerin zekat vermesi, gücü yeten kimselerin Ramazan ayında oruç tutması, gücü yeten kimselerin ömründe bir

kere hac yapması, Cuma namazını kılmak, cenaze namazını kılmak, muhtaç olan kimselere helal kazanç sağlamak, varislere miras paylarını vermek, şehvetten emin olmayan kimselerin evlenmesi, dokuz organını haramdan sakındırmak, imanın ayrıntılarını öğrenmek, mutlak surette yüce Allah'a, Peygamberimiz (salavat ve selam üzerine olsun) ve tabi olduğu müçtehitlerden birine, padişahlara, anneye, babaya ve kadının kocasına itaat etmesi gibi. Bunun gibi farzlar ne kadar varsa, bunların hepsi din ve millettir. Bunları bilip, inanıp ikrar etmek İslam'a imandır. Her birinin vakti geldiğinde şeriata uygun yerine getirmek salih ameldir. Zaruretsiz bunlardan birini terk etmek günahtır. Kesin olanlardan birini inkar etmek veya hafife almak açık küfürdür.

Kesin haramlara da inanmak imandır. Örneğin: Haksız yere adam öldürmek, zina etmek, livata etmek (eşcinsel ilişki), yalan yere şahitlik etmek, şarap içmek, domuz eti yemek, kumar oynamak, yetim malı yemek, faiz almak ve vermek, yalan yere yemin etmek, gıybet etmek, eti helal olan hayvanın kanını içmek, caiz olmayan yerlerde kurban niyetiyle hayvan kesmek, özgür olan erkekleri ve kadınları satmak, anne ve babaya isyan etmek, kilede / okkada / sayıda / ölçüde eksik olan şeyleri kasıtlı olarak tam, diye satmak. Bunun gibi ne kadar haramlar varsa hepsi din ve millettir. Bunları bilip, inanıp ikrar etmek İslam'a imandır. Her biri ortaya çıktığında Allah rızası için terk etmek salih ameldir. Zaruretsiz bunlardan birini işlemek günahtır. Kesin olanlardan birini inkar etmek veya hafife alıp horlamak açık küfürdür.

3. Bölüm

Şer'i Meseleler

İman senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: Akil ve baliğ olduğum an Peygamberimiz Muhammed'in (salavat ve selam üzerine olsun) getirdiği hükümleri

tasdik edip mümin oldum, küfür ve şirk de bana uğramadı. Şimdi benim üzerime tekrar iman getirmek farz değildir.

Kelime-i tevhidi, kelime-i şهادeti ve salavat-ı şerifi söylemek üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İnancından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İnancından soruyorsan, inancım şu ki: Akil balığ ve Müslüman olan erkekler ve kadınlar üzerine ömürlerinde bir kere bunları söylemek farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Ben bülüğa erip mümin olduğum hâlde kelime-i tevhidi, kelime-i şهادeti ve salavat-ı şerifi söyledim, küfür ve şirk de bana uğramadı ve hiç kimse bana "söyle" diye ısrar etmedi. Şimdi benim üzerime ameli farz değildir.

Abdest almak senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İnancından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İnancından soruyorsan, inancım şu ki: Akil balığ ve Müslüman olup, hayız ve nifastan ve cünüplükten temizlenmiş, suyu bulup kullanmaya gücü yeten, abdest organları tam olan ve vaktin sonu geldiğinde beş vakit namaz kılmak, Cuma namazı kılmak, cenaze namazı kılmak, nafil namaz kılmak veya tilavet secdesi yapmak ya da Mushaf-ı şerife dokunmak istediğinde abdest almak; su bulunmazsa yahut kullanmaya gücü yetmezse abdest niyetiyle teyemmüm etmek farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Bunlardan biri bana vaki olmadı yahut gerektiği şekilde amel ettim. Şimdi benim üzerime ameli farz değildir.

Gusül etmek senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İnancından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İnancından soruyorsan, inancım şu ki: Akil balığ ve Müslüman olup hayız ve nifastan kesilmiş ve cünüp olan kimseler üzerine gusül etmek yahut aciz olan kimselerin gusül niyetiyle teyemmüm etmesi farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Bana şimdiki hâlde gusül gerekmiyor yahut yerine getirdim. Şimdi ameli bana farz değildir.

Beş vakit namaz kılmak senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, incım şu ki: Akil balıĝ ve Müslüman olup hayız, nıfas ve cünüplükten temizlenmiş olan kimseler üzerine her bir namazın son vakti geldiğinde günde beş vakit namaz kılmak farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Öğle namazını kıldım, ikindi namazının vakti daha gelmedi, kaza namazım da kalmadı yahut kalanı kaza ettim. Şimdi benim üzerine ameli farz değildir.

Cuma namazı senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, incım şu ki: Akil balıĝ, Müslüman ve hür olup, Cuma namazının farz olma ve eda etme şartlarını taşıyan kimseler üzerine Cuma namazını kılmak farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Bu Cuma namazını eda ettim, öbür Cuma daha gelmedi yahut şartlarından biri bulunmadı. Şimdi benim üzerine ameli farz değildir.

Zekat vermek senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, incım şu ki: Akil balıĝ, Müslüman ve hür olup, temel ihtiyaçlarından ve borcundan fazla olarak yedi nisaptan birine sahip olup ve üzerinden bir yıl geçen kimseler üzerine zekat vermek farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Ben zekatımı verdim, daha öbür sene gelmedi ve kalmış zekatım da yoktur yahut fakirim. Şimdi benim üzerine ameli farz değildir.

Ramazan-ı şerif orucu senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, incım şu ki: Akil balıĝ, Müslüman, mukim (yolcu olmayan), hayız ve nıfastan temiz ve oruç tutmaya gücü olan kimseler üzerine Ramazan-ı şerif ayı geldiğinde bir ay oruç tutmak farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden

soruyorsan: Bu Ramazan-ı şerif ayında oruç tuttum, daha öbür Ramazan ayı gelmedi, kaza orucum da kalmadı yahut kalanı kaza ettim. Şimdi benim üzerime ameli farz değildir.

Kâbe'yi hacetmek senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İnancından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İnancından soruyorsan, inancım şu ki: Akıl balığ, Müslüman, hür, güvenli yol, sağlıklı vücut sahibi ve gidip gelinceye kadar harcayacak mala sahip olan kimseler üzerine ömürlerinde bir kere Kâbe'yi hacetmek farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Ben haccı eda ettim, küfür ve şirk de bana uğramadı, yahut fakirim. Şimdi benim üzerime ameli farz değildir. Velhasıl daha ne kadar farzlar varsa, hepsini bunlara kıyas edesin.

Ben akıllıyım, akıl benim sıfatımdır. Ben balığım, bülüğ benim sıfatımdır. Ben davet edilenim, icabet benim sıfatımdır. Ben tövbe-kârım, Allah'a yönelme benim sıfatımdır. Ben müminim, iman benim sıfatımdır. Ben Müslümanım, İslam benim sıfatımdır. Ben tevhit ehliyim, tevhit benim sıfatımdır. Ben inanç sahibiyim, inanç benim sıfatımdır. Ben sünnet ehliyim, sünnet benim sıfatımdır. Ben tasdik edenim, tasdik benim sıfatımdır. Ben âlimim, ilim benim sıfatımdır. Ben Allah dostuyum, velayet benim sıfatımdır. Ben takva sahibiyim, takva benim sıfatımdır. Ben ibadet edenim, ibadet benim sıfatımdır. Ben kulum, kulluk benim sıfatımdır. Ben ihlâs sahibiyim, ihlâs benim sıfatımdır. Ben okuyucuyum, okumak benim sıfatımdır. Ben tecvit sahibiyim, tecvit benim sıfatımdır. Ben zikrediciyim, zikir benim sıfatımdır. Ben şükrediciyim, şükür benim sıfatımdır. Ben tövbe-kârım, tövbe benim sıfatımdır. Ben namaz kılanım, namaz benim sıfatımdır. Ben rükû edenim, rükû benim sıfatımdır. Ben secde edenim, secde benim sıfatımdır. Ben ümit edenim, rica benim sıfatımdır. Ben korkanım, korku benim sıfatımdır. Ben huşû sahibiyim, huşû benim sıfatımdır. Ben tevekkül edenim, tevekkül benim sıfatımdır. Ben fakirim, fakr benim sıfatımdır. Ben fıkıh bilenim, fıkıh benim sıfatımdır.

4. Bölüm

İmana Dair Öğütler

Ey akıl ve bülûğ sahibi olan erkekler ve kadınlar, şöyle biliniz ki, az bir düşünce ile tefekkür edip, nereden geldin, neredesin, nereye gideceksin ve görmediğin mekânları ve yaratılmışları göreceksin. Sonunda ya cehennemde ya cennette karar kılacaksın. Ona göre hazırlık gereklidir.

Bütün insanların babası Âdem aleyhi's-selamı, yüce Allah Dünyadaki toprağın çeşitlerinden bir araya getirip vücudunu yarattı. Mübarek boyu altmış arşın olup, gayet güzel suret üzere var etti. Sonra onun şerefli vücuduna ruh verip bütün her şeyin ismini ona öğretti ve meleklerle "secde edin" diye emretti. Ondan sonra kıyamet kopuncaya dek ne kadar nesil gelecekse, onların hepsini onun menisinden çıkarıp bu Dünya'ya getirdi. Lakin her birinin boyları gayet küçük olup, akılları olgundu. Sonra yüce Allah onlara hitap edip "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sordu. Orada hazır olan nesillerin hepsi cevap verip "Evet, Rabbimizsin" diye ikrar ettiler. Yine onları Âdem aleyhi's-selamın menisine koydu.

O vakitten beri bir fitri iman getirdim. Geldiğim yol babalarımın menisi ve konakladığım yer analarımın rahmi idi. En sonra babamın menisinden anamın rahmine ulaşım orada karar eyledim. Ruh ile bedenim mevcut olduğu hâlde bu Dünya âlemine geldim. Sonra bülûğa erip akıllı olduğum hâlde mükellef oldum. Göğsümde bir parça et vardır ki ona kalp derler. Önceden ikrar ettiğim fitri imanı onunla kazanıp, gereği üzere ayrıntılı olarak tasdik eyledim. Bu şekildeki gerekli şeri hükümler gereğince bol mal edindim, inci ve cevahir misali olan salih ameller yükümü hazırladım. Yolcuyum. Yüce Allah davet etti, cennete gidiyorum. Çok yoldaşlarım vardı, bazısı benden önce gitti. Onlar peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerdir. Bu yolda bir kılavuz edindim, ona

İmam-ı Ebu Hanife derler. Onun ardına düştüm, mezhebinden ayrılmam.

Yollar korkulu olduğu için biraz silahlar edindim, onunla dövüşürüm inşallah. Sanki hayat atına bindim ve ömür sermayesini koynuma koydum, tevhit zırhını vücuduma giydim ve iman kılıcını elime aldım. İslam mızrağını omzuma attım, takva kalkanı ardına siperlendim. Sabır sarığını başıma sardım ve ihlas kuşağını belime kuşandım. Tevekkül esasına dayandım. Korku ile ümit iki kanadımdır. Zira bu yolda bir düşman vardır, ona şeytan derler. Nice benim gibi silahlı kimselerin önünü kesip cennet yolundan alıkoymaya sebep olmuştur. Müminlerden dua rica ederim, yüce Allah onun şerrinden korusun ve iki dünyada selamet ihsan eylesin. Kabul et, ey âlemlerin Rabbi!

5. Bölüm

İnsan Ölüp Kabre Defnedildikten Sonra Sorulacak Meselelerin Özet Olarak Anlamları

Rabb'im Allah Teala'dır. Ben onun kuluyum. Peygamberim Muhammed'dir (salavat ve selam üzerine olsun), ben onun ümmetiyim. Dinim İslam dinidir, ben onu kabul ettim. Kitabım şanı yüce Kur'an'dır, ben ona inanıp iman getirdim. Kiblem Kâbe-i şeriftir, ben namaz kılmak istediğim vakitte yönümü ona doğru dönmeye razı oldum. İtikatta mezhebim ehl-i sünnet ve cemaat, tabi olduğum imamım Ebu Mansur Muhammed Matüridi'dir, ben onların zümresindenim. Amelde mezhebim İmam-ı Azam Ebu Hanife Numan bin Sabit el-Kufi'dir, ben onların fetvası üzere amel etmeyi kabul ettim. Kıraatte şeyhim Asım Hafs'ın rivayeti üzeredir, ben onun okuduğu şekilde şanı yüce Kur'an'ı okumaya niyet ettim.

Âdem aleyhi's-selamın neslindenim. Büyük babam odur. Müminler kardeşlerimdir, hepsine hayır dilerim. Milletim İslam milletidir, diğer dinlerden razı değilim. Ümmet-i Muhammed'denim, ona tabi olmayı kabul ettim. Müminim, Hakk'a şüphem yoktur.

Müslümanım elhamdülillah. Kalbimle tasdik edip dilimle de ikrar ettim. Bütün hamd edicilerin hamdi yüce Allah'a mahsustur. Buna "kabir suali" derler.

"Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah" buna "kelime-i tevhid" derler. "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh" buna "kelime-i şehadet" derler. "Allahümme salli alâ seyyidina Muhammedin ve alâ âlihi ve sellim" buna "salat-ı şerife" derler. "Sübhanallah" buna "tespih" derler. "Elhamdülillah" buna "hamd" derler. "Lâ ilâhe illallah" buna "tevhit" derler. "Allahü ekber" buna "tekbir" derler.

Namazın başında "Allahü ekber" demeye "iftitah (başlama) tekbiri" derler. Onun ardınca okunacak şeye "sübhanek" derler. Onun ardınca okunacak şeye "euzü" derler. Onun ardınca okunacak şeye "besmele-i şerif" derler. Onun ardınca okunacak şeye "fatih-i şerif" derler. Onun ardınca okunacak şeye "bir ayet ya da bir sure" derler. Onun ardınca okunacak şeye "tekbir" derler. Onun ardınca okunacak şeye "rükû tespihi" derler. Onun ardınca oturmada okunacak şeye "dua ve hamd" derler. Onun ardınca okunacak şeye "tekbir" derler. Onun ardınca secdelerde okunacak şeye "secde tespihi" derler. Onun ardınca iki rekat başında okunacak şeye "tahiyyat" derler. Onun ardınca üç rekat ya da dört rekat başında tahiyyattan sonra okunacak şeye "salavat duası" derler. Vitr namazında üç rekat tamamlanınca okunacak şeye "kunut duası" derler.

Mutlak yaratan Allah'ın kelim-i şerifine "şanı yüce Kur'an" derler ve Peygamberimiz Muhammed'in (salavat ve selam üzerine olsun) yüce kelimine "hadisişerif" derler ve müçtehitlerin çıkardığı meselelere "fetva-yı şerif" derler.

"Rabbenâ lâ tüziğ kulûbenâ ba'de iz hedaytenâ veheb lenâ min ledünke rahmeten inneke entel vehhâb. Rabbenâ efrîğ aleynâ sabren ve sebbit akdâmenâ vensurnâ alel kavmil kâfirîn. Yâ

mukallibel kulûb sebbit kulûbenâ alâ dînîk. Ve sallallâhü alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ecmaîn."

[Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma, bize katından rahmet bağışla, şüphesiz sen çok bağışlayansın. Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sabit kıl ve kâfırlar topluluğuna karşı bize yardım et. Ey kalpleri çeviren (Allah)! Kalplerimizi dinin üzere sabit kıl. Allah'ın selamı efendimiz Muhammed'e, onun ailesine ve tüm ashabına olsun.]

Kaynakça

İlhan, M. (2018). Kasîde-i Emâlî'nin Türkçe Tercümeleri Üzerine, Uluslararası Ali b. Osman el-Ûşî Sempozyumu Bildirileri, Bişkek.

Kalkan, S. (2012). 'Abdu'r-Raḥmāni'd-Ḍarīr, Tezkiretü's-Şalāt (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük). Süleyman Demirel Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Isparta.

Kayasandık, A. (2023). Tenviri'l-Kulub (İnceleme-Metin-Dizinler). Ankara: İksad yayınevi.

<https://tinyurl.com/yc5ozes> (Erişim tarihi: 10.05.2025)

Tenvir-i Kulüb. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/326870>

Sözlükler

Çağbayır, Y. (2007). Ötüken Türkçe Sözlük. 5 Cilt, İstanbul: Ötüken.

Derleme Sözlüğü (1993). Ankara: TDK Yay.

Devellioğlu, F. (1970). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi.

Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. 2 cilt, Ankara: TDK Yay.: 911.

Kanar, M. (2003). Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Derin Yayınları.

Parlatır, İ. (2006). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Yargı Yayınevi.

Tarama Sözlüğü I-VIII (1963-1977). Ankara: TDK Yay.

Tietze, A. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı. İstanbul: Simurg.

Yeni Tarama Sözlüğü (1983), (Cem Dilçin) Ankara: TDK Yay.

Genel ağıdaki sözlükler

islamansiklopedisi.org.tr

lugatim.com

osmanlicasozlukler.com

otukensozluk.com

sozluk.gov.tr

BÖLÜM 3

YAZARIN ÖLÜMÜ VE DÖNÜŞÜ BAĞLAMINDA LÜTFEN BENİ ÖLDÜRME FİLMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

ŞAHMURAT ARIK¹
BEYHAN ÖZYURT²

Giriş

Lütfen Beni Öldürme (*Stranger Than Fiction*, 2006), Marc Forster'ın yönetmenliğini üstlendiği, Zach Helm'in senaryosunu kaleme aldığı çarpıcı bir Amerikan yapımıdır. Helm'in metni, felsefî arka planı postmodern anlatı teknikleriyle buluşturarak dikkat çekici bir kurgu sunar.

Will Ferrell, filmde obsesif alışkanlıkları olan ve içsel bir çatışmayla yüzleşen Harold Crick karakterine hayat verir. Genellikle komedi türüyle özdeşleşmiş olan oyuncu, bu dramatik rol sayesinde oyunculuk yelpazesini genişletir. Maggie Gyllenhaal, Harold'un

¹ Prof. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sahmurat.arik@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1525-5984

² Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, beyhan.özyurt11@gmail.com, ORCID: 0009-8917-8836

yollarının kesiştiği fırıncı Ana Pascal karakterini canlandırır. Dustin Hoffman, Harold'a rehberlik eden Profesör Jules Hilbert rolüyle yer alırken; Karen Eiffel karakterine Emma Thompson, editör Penny Escher karakterine ise Queen Latifah hayat verir.

Hikâye, Harold'un milimetrik hassasiyetle yürüttüğü günlük düzeniyle başlar. Adımlarını sayması, diş fırçalama sürelerini hesaplaması ve kahve içme zamanlarını sabitlemesi gibi davranışlar, onun yaşamını çevreleyen katı kurallara işaret eder. Bu kontrol takıntısı, bireysel bir tercih olmanın ötesinde, anlatısal bir sistemin içindeki işlevsel konumunu da sezdirmeye başlar.

Harold'un hayatı, günlerin birinde kulağında beliren ve yaptığı her hareketi betimleyen bilinmeyen bir sesle altüst olur. Başta zihinsel bir bozulmanın belirtisi gibi algılanan bu sesin, bir romanın yazım sürecinde olan anlatıcıya ait olduğu ortaya çıkar. Harold'un bir kurmacanın parçası olduğu ve yaklaşan ölümünün bu hikâyede önceden kurgulandığı anlaşılır. Bu gerçekle yüzleşen Harold, Profesör Hilbert'in rehberliğinde hayatının anlatısal türünü - trajedi mi komedi mi - sorgulamaya başlar.

Anlatının merkezine Harold'un ilk kez kendi yazgısını sorgulaması ve Ana Pascal'la gelişen ilişkisi sayesinde bireysel iradesini ortaya koyması yerleştirilir. Rutinden uzaklaştıkça, duygusal ve zihinsel dönüşümler yaşar. Bu süreç, karakterin edilginliği terk ederek bilinçli bir benlik inşasına yönelmesini sağlar.

Bu sırada Karen Eiffel, romanın sonunu getirmekte zorlanmakta; karakterini ortadan kaldırmak üzerine çeşitli anlatı senaryoları tasarlamaktadır. Ancak bu süreç, estetik bir arayış olmaktan çıkarak etik sorumluluğu da beraberinde getirir. Editörü Penny Escher'in sürekli telkinleriyle yazma sürecine geri dönmeye çalışan Eiffel, zamanla Harold'un yaşam gerçekliğini fark eder. Kurgu ile gerçek arasındaki sınır giderek flu hâle gelir. Harold,

yazgısıyla hesaplaşmayı seçerken; Eiffel de karakterin varlığının anlamını kavrar ve finali değiştirerek ona yaşama alanı tanır.

Yapım, özgür irade, yazgı, kurgu-gerçeklik karşıtlığı ve anlatıcı otoritesi gibi katmanlı temaları bir arada işler. Harold'un kontrol üzerine kurulu yaşamı, anlatısal bir sistemin içinde konumlandığını hem sembolize eder hem de bu sistemden sıyrılıp bireysel bir benliğe ulaşma arzusunun temelini oluşturur. Bu çerçevede anlatı, bireyin yazgıya direnişi aracılığıyla özgürleşmesini olanaklı kılar.

Metnin temel iletisi, yaşamın belirsizliklerine rağmen bireysel tercihlerin taşıdığı anlamı vurgular. Harold'un güvenli alışkanlıkları, onu anlatısal bir ögeye dönüştürürken; bilinçli bir risk almayı seçmesi, onu varoluşsal bir benliğe yaklaştırır. Karen Eiffel'in karakterini ortadan kaldırma kararından vazgeçmesi, yazarlığın yalnızca estetik becerilere dayanmadığını, aynı zamanda etik sorumluluk çerçevesinde yeniden değerlendirildiğini açığa çıkarır.

Bu bakımdan *Lütfen Beni Öldürme*, metinlerarası referanslarla zenginleşen bir anlatıdan fazlasını ortaya koyar ve edebiyat kuramı ile etik düşüncüyü buluşturan senaryo metnini görsel bir tartışma zeminine dönüştür. Film, ironik ve yer yer mizahi tonunu koruyarak, felsefi derinliği izleyiciye doğrudan aktarır. Harold'un ölüm gerçeğini kabullenışı, yaşamın sorumluluğunu üstlenme eylemiyle örtüşür. Bu seçim, onu kurgu dünyasında edilgin bir öge olmaktan uzaklaştırır; insan olmanın varoluşsal yükünü kavrayan bir özneye dönüştürür.

Yazarın Ölümü, Yazar İşlevi ve Yazarın Dönüşü Kavramları

Lütfen Beni Öldürme filminde yazar figürünün geçirdiği etik ve söylemsel dönüşüm, yalnızca sinemasal bir kurgunun parçası olarak kalmaz; aynı zamanda edebiyat kuramındaki radikal kırılmalarla birlikte ele alınmalıdır. Bu bağlamda Roland Barthes'ın

“yazarın ölümü” tezi, modern eleştirideki otoriter yazar anlayışına karşı geliştirilen en sarsıcı müdahalelerden biri olarak öne çıkar (Barthes, 1967/1977). Barthes, anlamın sabit bir merkezden üretilmesine dayanan yazar odaklı okuma biçimlerini terk ederek, metni çoklu anlamlara ve okurun katılımına açık hâle getirir. Bu yönelimle birlikte hem bireysel dâhiye dayalı hümanist gelenek hem de yazara özgü niyet okuması zemininden kayar.

Barthes’a göre metin, kültürel söylemlerin kesiştiği bir ağ içinde oluşur; tek sesli bir otoritenin ürünü olmaktan uzak, çoklu yazıların karşılaşmasıyla şekillenir. Bu yaklaşıma göre anlam, metinlerarasılığın sunduğu bağlantılarla açığa çıkar. “Okurun doğumu, yazarın ölümü pahasına gerçekleşir” ifadesi bu görüşün zirvesini temsil eder (Barthes, 1967/1977). Bu söylemle birlikte yazarın biyografisine dayalı çözümlemeler geri planda bırakılır; eleştirel ilgi metnin içsel yapılarına yöneltilir.

Barthes’ın sunduğu yazar modeli, tarihsel bir üretim biçimi olarak değerlendirilir. Özellikle Orta Çağ sonrasında bireysel kimlik düşüncesinin ivme kazanmasıyla “özne-merkezli” anlatıcı imgesi kültürel bir mit hâlini alır. Bu mitin çözülmesiyle birlikte metin, yazarın kontrolünden sıyrılır ve okur merkezli yorumlara açık bir yapıya bürünür. Yazı bu sayede çok sesli, devingen ve yoruma açık bir ifade alanına dönüşür.

Ancak bu kuramsal yönelimler, eleştiri dünyasında genel kabul görerek karşılanmaz. Seán Burke, Barthes’ın yazarı görünüşte silmesine rağmen, onu fikrî çerçevenin tam merkezine yerleştirdiğini ve böylece figürün geri dönüşüne zemin hazırladığını savunur (Burke, 2008). Michel Foucault ise yazarı ortadan kaldırmak yerine, onun üstlendiği işlevleri çözümlemeye yönelir. Foucault’nun “yazar işlevi” kavramsallaştırması, metnin anlamını açıklamaya çalışan özne fikrinden ziyade, söylemin üretim sürecine yön veren tarihsel ve kültürel etkileri görünür kılar (Foucault, 1969/2006).

1990'lı yıllarla birlikte öne çıkan “postpostmodern” eğilimler, ironik mesafeyi terk edip daha samimi, katılımcı ve diyalojik bir yazar profilini gündeme taşır. Barthes’ın metaforik “ölüm” ilanı bu süreçte tarihsel bir referans olarak canlılığını korurken, yeni dönemde yazar figürü sabit otorite anlayışından uzaklaşıp esnek ve bağlamsal biçimlerde yeniden şekillenir (Koç, 2023).

Tarihsel gelişim süreci de yazar anlayışının durağan olmadığını gösterir. Antik çağlarda anlatılar çoğunlukla anonim ve kolektif biçimde üretilirken, Rönesans döneminde bireysel üreticilik anlayışı ön plana çıkar. Bu yaklaşım, Romantik estetikle birleşerek yazarı kültürel ve hukuki ayrıcalıklarla donatılmış bir figüre dönüştürür. Telif hakkı uygulamaları da bu ayrıcalığın maddi temellerini pekiştirir (Bennett, 2005; Kutlay, 2019).

Foucault’nun “Yazar Nedir?” başlıklı sunumunda belirttiği üzere, yazar işlevi yalnızca metnin aidiyetini işaret etmez; aynı zamanda söylemin dolaşım biçimlerini ve alımlama süreçlerini yönlendiren ideolojik bir düzenleyici rol üstlenir (Foucault, 2006). Bu işlev, toplumsal kurumlar, kültürel normlar ve bilgi üretim biçimleri doğrultusunda biçim kazanır.

Postyapısalcı eleştiri yazar figürünün tümüyle silindiği bir anlatı evreni varsaymaz. Aksine, onun varlığının hukuki, kültürel ve ekonomik sistemler içinde farklı biçimlerde sürdürüldüğünü vurgular (Pease, 1995). Günümüz dijital çağında bu figür yeni bir evreye taşınmış; sosyal medya, bloglar ve çevrimiçi platformlar aracılığıyla “marka” karakterine biçim değiştirmiştir. Buna rağmen, telif ve sorumluluk sistemleri işlemeye devam etmiş; yazarın etik ve hukuki boyutlardaki görünürlüğü belirginleşmiştir (Koç, 2023).

Bu bağlamda yazar işlevi, yalnızca metne imza atan özneye gönderme yapmaz; aynı zamanda söylemin üretimini şekillendiren, anlamın dolaşımını denetleyen ve kültürel iktidar yapılarına temas

eden bir düzenleme aracıdır. Bu nedenle eleştirel okuma, yazarı sabit bir otorite ya da yokluğa indirgenmiş bir figür olarak değil; metin, okur ve bağlamlar arasındaki ilişkiselliği sağlayan değişken bir öge olarak ele alınmalıdır (Burke, 2008; Foucault, 2006; Koç, 2023).

Barthes'ın “ölü yazar” metaforu, postmodern dönemin ardından paradoksal biçimde yeniden görünürlük kazanır. 1990'lardan sonra gerek edebî gerekse popüler anlatılarda ironi geri çekilir; yerine samimiyet, mesafeye karşı yakınlık ve bireysel sesler öne çıkar (Barthes, 1971; Burke, 1995/2008; Savu, 2009; McHale, 1987). Yapay zekâ, anonim üretim biçimleri ve dijital ortamlar ise günümüzde yazar figürüne dair etik, hukuki ve estetik soruları yeniden gündeme getirerek tartışmayı canlı tutar (Gökalp Alpaslan, 2016).

Sonuç itibarıyla, güncel tartışmalar ışığında “yazarın geri dönüşü”, geçmişteki gibi sınırsız otoriteye sahip bir figürün sahneye çıkışı anlamına gelmez. Bunun yerine etik sorumluluğa açık, çoklu söylemlerle ilişki kurabilen ve bağlamsal duyarlılık taşıyan bir öznenin yeniden tarif edilmesinden söz edilebilir. Eleştirel düşünce, anlamın üretiminde yazarı ya yücelten ya da yok sayan ikili karşıtlıklar yerine; metin, okur ve üretici figür arasındaki dinamik etkileşimleri göz önünde bulunduran daha bütüncül bir yaklaşım geliştirmelidir (Barthes, 1967/1977; Burke, 2008; Koç, 2023).

Lütfen Beni Öldürme Filminde “Yazar”ın Serüveni

Anlatı evreninde özgün bir yere sahip olan *Lütfen Beni Öldürme*, yalnızca özgün senaryo kurgusuyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda çağdaş kuramsal yaklaşımlarla kurduğu yoğun ilişkilerle dikkat çeker. Özellikle Roland Barthes'ın “yazarın ölümü” tezine doğrudan göndermede bulunan bu çağdaş sinema örneği, postmodern anlatı estetiğini eleştirel bir düşünce yapısıyla bütünleştirir. Başkarakter Harold Crick'in yaşamının, Karen Eiffel'in zihninde gelişen kurgusal bir romana birebir denk düşmesi,

yazarlık otoritesine dair klasik varsayımların sorgulanmasına zemin hazırlar. Harold'un hayatının aslında edebî bir senaryoya göre ilerlediğini fark etmesiyle birlikte duyduğu anlatıcı sesi, Barthes'ın metin merkezli yaklaşımının görselleştirilmiş bir ifadesine karşılık gelir. Zamanla bu kurgu örgüsü, yazarın yönlendirici pozisyonundan geri çekildiği ve karakterin bilinçli bir benliğe ulaştığı bir sorgulama alanı hâline gelir.

Barthes'ın teorik çerçevesi uyarınca “yazarın ölümü”, yorumlama yetkisinin yazardan okura aktarılmasını savunur (Barthes, 1967/1977). Filmde bu görüş, Harold'un ona biçilen yazgıya direnmesi ve bunu dönüştürme çabasıyla görünürlük kazanır. Başlangıçta pasif bir karakter olarak betimlenen Harold, hayatının belirli bir anlatı doğrultusunda şekillendiğini fark ettiğinde, kendi rotasını çizmeye yönelir. Bu gelişim, Barthes'ın “okurun doğumu yazarın ölümü pahasına gerçekleşir” düşüncesinin sinemasal karşılığı olarak değerlendirilebilir. Eiffel'in karakterini ölüme götürecek hikâyeyi kaleme alması, Harold'ı harekete geçirir. Onun hayatta kalma uğraşı, yalnızca kurguya direnme anlamı taşımaz; aynı zamanda yazarı etik bir sorgulamayla yüzleşmeye de davet eder.

Eiffel'in yazarlığa yaklaşımı, bireysel dehaya dayalı geleneksel imajın çok uzağındadır. Ölüm, etik sorumluluk ve anlatının etkisi gibi temalar çevresinde gelişen bu yazın süreci, alışılmış yazar figürlerinin sınırlarını aşar. Harold'un yaşamakta olduğunu fark eden Eiffel, hikâyeyi tamamlamaktan çok, karakterin somut gerçekliğiyle hesaplaşmaya başlar. Böylece yazarlık, anlatıyı tek başına yöneten bir güç olmaktan çıkar; karakterle eş düzeyde bir diyalog içine giren bir özne niteliği kazanır. Eiffel'in kararları yalnızca biçimsel tercihler olarak değerlendirilemez; aynı zamanda varoluşsal gerekliliklerle örülü etik bir sorgulamanın da ürünüdür.

Filmin en dikkat çekici yönlerinden biri, karakterin yalnızca yazarın zihinsel tasarımıyla biçimlenmediğini, aynı zamanda kendi

kararlarıyla hikâyeye yön vermesidir. Harold, ölüm ihtimalini içselleştirir, aşkla karşılaşır ve estetik deneyimlere temas ederek kişisel bir değişim sürecine girer. Bu süreçte anlatı tekil bir çizgide ilerlemekten uzaklaşır; karakter, kurgu yapısına doğrudan müdahil olur. Barthes'ın kuramında vurgulanan çok seslilik ve metinlerarasılık, Harold'un anlatıcıyla etkileşimi sayesinde sinemasal düzlemde karşılık bulur. Eiffel, başlangıçta planladığı sona ulaşmaktan vazgeçtiğinde, yazarlığın belirleyici niteliği geriler. Böylece ortaya çıkan yapı, merkeziyetçi otoritenin gölgesinden sıyrılmış, paylaşılan anlam üretiminin alanına taşınmış bir anlatı biçimi sunar.

Film, “yazarın ölümü” metaforunu yalnızca teorik bir kavram olarak ele almaz; aynı zamanda dramatik çatışmanın temelini oluşturan etik bir meseleye dönüştürür. Yazarın etkisi azaldığında figür ortadan kaybolmaz; ancak kontrol gücü, karakterin yaşama hakkı çerçevesinde yeniden tanımlanır. Bu bağlamda ortaya çıkan kurgu, Barthes'ın savunduğu düşünciyi yeniden şekillendirerek metin, okur ve yazar arasında sabit olmayan, karşılıklı etkileşimlerle biçimlenen yeni bir yapı önerir. Anlam artık tepeden dayatılan bir mutlakiyet olarak sunulmaz; birlikte kurulan, değişken ve çoğul bir süreç hâlini alır.

Bu yeniden yapılanma, Michel Foucault'nun “Yazar Nedir?” başlıklı konuşmasında sunduğu kuramsal zeminle de örtüşür. Foucault, yazarı bireysel bir üretici kimliğinden çok, söylemin biçimlenmesini düzenleyen tarihsel bir işleve sahip bir unsur olarak ele alır (Foucault, 1969/2006). Eiffel'in anlatıdaki rolü, bu işleve karşılık gelen bir örnektir. O, sadece bireysel tercihlerle sınırlı kalmaz; Harold'un yaşantısını yönlendiren, anlatının türsel yönünü şekillendiren ve etik sınırlarını belirleyen bir görev üstlenir.

Eiffel'in yazma süreci, yalnızca zihinsel bir faaliyetle sınırlı değildir; aynı zamanda ahlâkî sorgulamalarla örülmüş düşünsel bir alan olarak belirir. Editör Penny Escher'in yönlendirmeleriyle

birlikte, anlatının bireysel yaratıcılığın ötesine geçerek kurumsal ve kültürel yapılara bağlı bir üretim biçimi olduğu açıkça gösterilir. Foucault'nun tanımladığı “yazar işlevi”, Eiffel'in kişiliğinde somutlaşır: Hem üretici hem seçici, hem düzenleyici hem de kültürel kodlarla bağlantılı bir sorumluluk taşıyıcısı olarak öne çıkar. Harold'un hayatıyla ilgili alınan kararlar, yalnızca edebî bir çözümleme niteliği taşımaz; aynı zamanda bilgi, sorumluluk ve varoluş ekseninde bir müdahale örneği oluşturur.

Film, yazarlığı sabit bir kimlik algısından uzaklaştırarak, sürekli değişen kültürel, etik ve estetik bağlamlarla yeniden anlam kazanan bir düşünsel figür olarak işler. Harold'un anlatıya verdiği tepki, klasik yazar otoritesine yöneltilen eleştiriye görünür kılarken, karakterin bireysel iradesi hikâyenin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynar. Böylece kurgu, yukarıdan aşağıya örülmüş bir şema olmaktan çıkar; karşılıklı etkileşim ve ortak kararlarla gelişen kolektif bir anlatıya evrilir.

Netice itibariyle *Lütfen Beni Öldürme*, yazar figürünü yalnızca tasarlayıcı bir unsur olarak sergilemekle yetinmez; aynı zamanda etik hesaplaşmalara katılan, anlatının sınırlarını esneten ve karakterle söylemsel bir bağ geliştiren çok yönlü bir özne olarak yorumlar. Eiffel'in Harold'un yaşamını sürdürmesine olanak tanıyan kararı, yazarın yalnızca anlatıyı yönlendiren biri olmadığını; aynı zamanda yaşam üzerinde düşünsel ve ahlâkî sorumluluk taşıyan bir figür olarak yeniden şekillendiğini gösterir. Bu bağlamda film, Barthes ve Foucault'nun düşünsel yaklaşımlarını sinemasal anlatım olanaklarıyla işler; kuramsal tartışmaları görsel bir söyleme dönüştürür.

Sonuç

Anlatı evreninde özgün bir yere sahip olan *Lütfen Beni Öldürme*, yalnızca özgün senaryo kurgusuna yaslanmaz; aynı zamanda çağdaş kuramsal yaklaşımlarla kurduğu yoğun ilişkilerle

öne çıkar. Özellikle Roland Barthes'ın “yazarın ölümü” tezine doğrudan göndermede bulunan bu çağdaş sinema örneği, postmodern anlatı estetiğini eleştirel bir düşünce yapısıyla bütünleştirir. Başkarakter Harold Crick'in yaşamının, Karen Eiffel'in zihninde gelişen kurgusal bir romana birebir denk düşmesi, yazarlık otoritesine dair klasik varsayımların sorgulanmasına zemin hazırlar. Harold'un hayatının edebî bir senaryoya göre ilerlediğini fark etmesiyle birlikte duyduğu anlatıcı sesi, Barthes'ın metin merkezli yaklaşımının görselleştirilmiş bir ifadesine karşılık gelir. Zamanla bu kurgu örgüsü, yazarın yönlendirici pozisyonundan geri çekildiği ve karakterin bilinçli bir benliğe ulaştığı bir sorgulama alanı hâline gelir.

Barthes'ın teorik çerçevesi uyarınca “yazarın ölümü”, yorumlama yetkisinin yazardan okura aktarılmasını savunur (Barthes, 1967/1977). Filmde bu görüş, Harold'un ona biçilen yazgıya direnmesi ve bunu dönüştürme çabasıyla görünürlük kazanır. Başlangıçta pasif bir karakter olarak betimlenen Harold, hayatının belirli bir anlatı doğrultusunda şekillendiğini fark ettiğinde, kendi rotasını çizmeye yönelir. Bu gelişim, Barthes'ın “okurun doğumu yazarın ölümü pahasına gerçekleşir” düşüncesinin sinemasal karşılığı olarak değerlendirilebilir. Eiffel'in Harold'u ölümüne götürecek hikâyeyi kaleme aldığını öğrenen karakter, yalnızca kurguya direnmekle kalmaz; aynı zamanda yazarı etik bir sorgulamayla yüzleşmeye davet eder.

Eiffel'in yazarlığa yaklaşımı, bireysel dehaya dayalı geleneksel imajla mesafeli bir ilişki içindedir. Ölüm, etik sorumluluk ve anlatının etkisi gibi temalar çevresinde gelişen bu yazın süreci, alışılmış yazar figürlerinin sınırlarını aşar. Harold'un yaşamakta olduğunu fark eden Eiffel, hikâyeyi tamamlama fikrinden uzaklaşarak karakterin somut gerçekliğiyle hesaplaşmaya başlar. Böylece yazarlık, anlatıyı tek başına yöneten bir güç olma niteliğinden sıyrılarak, karakterle eş düzeyde bir diyalog içine giren

bir özne kimliği kazanır. Eiffel'in kararları, yalnızca biçimsel tercihlere indirgenmez; aynı zamanda varoluşsal gerekliliklerle örölü etik bir sorgulamanın sonucu olarak şekillenir.

Filmin en dikkat çekici yönlerinden biri, karakterin yalnızca yazarın zihinsel tasarımıyla şekillenmediğini, kendi kararlarıyla hikâyeye yön verdiğini ortaya koymasıdır. Harold, ölüm ihtimalini içselleştirir, aşkla karşılaşır ve estetik deneyimlerle kişisel bir değişim sürecine girer. Bu süreçte anlatı, tekil bir çizgide ilerlemekten uzaklaşır; karakter, kurgu yapısına doğrudan müdahil olur. Barthes'ın kuramında vurgulanan çok seslilik ve metinlerarasılık, Harold'un anlatıcıyla etkileşimi sayesinde sinemasal düzlemde karşılık bulur. Eiffel, başlangıçta planladığı sona ulaşmaktan vazgeçtiğinde, yazarlığın belirleyici niteliği geriler. Böylece ortaya çıkan yapı, merkeziyetçi otoritenin gölgesinden sıyrılmış, paylaşılan anlam üretiminin alanına taşınmış bir anlatı biçimi sunar.

Film, “yazarın ölümü” metaforunu yalnızca teorik bir kavram olarak ele almaz; aynı zamanda dramatik çatışmanın temelini oluşturan etik bir meseleye dönüştürür. Yazarın etkisi azaldığında figür ortadan kaybolmaz; ancak kontrol gücü, karakterin yaşama hakkı çerçevesinde yeniden tanımlanır. Bu bağlamda ortaya çıkan sinemasal kurgu, Barthes'ın düşünsel mirasını yeniden şekillendirerek metin, okur ve yazar arasında sabit olmayan, karşılıklı etkileşimlerle biçimlenen yeni bir yapı önerir. Anlam artık tek yönlü bir dayatma süreciyle şekillenmez; birlikte kurulan, değişken ve çoğul bir yapı kazanır.

Bu yeniden yapılanma, Michel Foucault'nun “Yazar Nedir?” başlıklı konuşmasında sunduğu kuramsal zeminle de örtüşür. Foucault, yazarı bireysel bir üretici kimliğinden çok, söylemin biçimlenmesini düzenleyen tarihsel bir işleve sahip bir unsur olarak ele alır (Foucault, 1969/2006). Eiffel'in anlatıdaki rolü, bu işleve karşılık gelen bir örnektir. O, sadece bireysel tercihleri uygulamaya

koymaz; Harold'un yaşantısını yönlendiren, anlatının türsel yönünü şekillendiren ve etik sınırlarını belirleyen bir görev üstlenir.

Eiffel'in yazma süreci, yalnızca zihinsel bir faaliyet değildir; aynı zamanda ahlâkî sorgulamalarla örölmüş bir düşünce alanı olarak belirir. Editör Penny Escher'in yönlendirmeleriyle birlikte, anlatının bireysel yaratıcılığın ötesine geçerek kurumsal ve kültürel yapılara bağı bir üretim biçimi olduğı açıkça gösterilir. Foucault'nun tanımladığı “yazar işlevi”, Eiffel'in kişiliğinde somutlaşır: Hem üretici hem seçici, hem düzenleyici hem de kültürel kodlarla bağlantılı bir sorumluluk taşıyıcısı olarak öne çıkar. Harold'un hayatıyla ilgili alınan kararlar, yalnızca edebî bir çözümleme niteliğı taşımaz; aynı zamanda bilgi, sorumluluk ve varoluş ekseninde bir müdahale örneğı oluşturur.

Film, yazarlığı sabit bir kimlik algısından uzaklaştırarak, sürekli değışen kültürel, etik ve estetik bağlamlarla yeniden anlam kazanan bir düşünsel figür olarak işler. Harold'un anlatıya verdiği tepki, klasik yazar otoritesine yöneltilen eleştiriyi görünür kılarken, karakterin bireysel iradesi hikâyenin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynar. Böylece kurgu, yukarıdan aşağıya örölmüş bir şema özelliğı taşımaktan çıkar; karşılıklı etkileşim ve ortak kararlarla gelişen kolektif bir anlatıya evrilir.

Sonuç olarak *Lütfe Beni Öldürme*, yazar figürünü yalnızca tasarlayıcı bir unsur olarak sergilemekle kalmaz; aynı zamanda etik hesaplaşmalara katılan, anlatının sınırlarını esneten ve karakterle söylemsel bir bağ geliştiren çok yönlü bir özne olarak yorumlar. Eiffel'in Harold'un yaşamını sürdürmesine olanak tanıyan kararı, yazarın yalnızca anlatıyı yönlendiren biri olmadığını; aynı zamanda karakter ve olay örgüsü üzerinde fikrî ve ahlâkî sorumluluk taşıyan bir figür olarak yeniden şekillendiğini gösterir. Bu bağlamda film, Barthes ve Foucault'nun yaklaşımlarını sinema diliyle işler; kuramsal tartışmaları, görsel bir söyleme dönüştürür.

Kaynakça

Barthes, R. (1971). *The pleasure of the text* (R. Miller, Trans.). Hill and Wang.

Barthes, R. (1977). *The death of the author* (S. Heath, Trans.). In *Image-Music-Text* (pp. 142–148). Fontana Press.

Burke, S. (2008). *The death and return of the author: Criticism and subjectivity in Barthes, Foucault and Derrida* (3rd ed.). Edinburgh University Press.

Forster, M. (Director). (2006). *Stranger than fiction* [Film]. Columbia Pictures.

Foucault, M. (1984). What is an author? In P. Rabinow (Ed.), *The Foucault Reader* (pp. 101–120). Pantheon Books.

Foucault, M. (2006). *Yazar nedir?* (I. Ergüden, Trans.). In M. Foucault, *Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar* (pp. 229–251). Ayrıntı Yayınları.

Gökalp Alpaslan, A. (2016). Özyaşamöyküsünde yazarın yeniden doğuşu. *Söylem Filoloji Dergisi*, 1(2), 181–198.

Koç, N. (2023). Doğuşundan ölümüne, yok oluşundan dirilişine yazar figürünün tarihsel değişimi. *International Journal of Human Studies*, 6(11), 82–98.

Kutlay, S. (2019). Yazarın ölümü ve geri dönüşü: Modernlik ve postmodernlik bağlamında yazar figürü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 140–154.

McHale, B. (1987). *Postmodernist fiction*. Routledge.

Pease, D. (1995). Author. In F. Lentricchia & T. McLaughlin (Eds.), *Critical terms for literary study* (2nd ed., pp. 105–117). University of Chicago Press.

Savu, L. E. (2009). *Postmortem postmodernists: The intertextual afterlife of the author*. Bucknell University Press.

TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

DİL, METİN VE TAHLİL

